

Samen werken aan het beheer van reservaten in Noord-Holland Midden

Deel 2: naar gebruiksplannen voor vier reservaten

**Vereniging Agrarisch Natuurbeheer Waterland
Vereniging Agrarisch Natuurbeheer "Tussen IJ en Dijken"
Vereniging Natuurmonumenten
Staatsbosbeheer
Landschap Noord-Holland**

Samen werken aan het beheer van reservaten in Noord-Holland Midden

Deel 2: naar gebruiksplannen voor vier reservaten

**P. Terwan
F. Visbeen
W. de Vries**

**Vereniging Agrarisch Natuurbeheer Waterland
Vereniging Agrarisch Natuurbeheer “Tussen IJ en Dijken”
Vereniging Natuurmonumenten
Staatsbosbeheer
Landschap Noord-Holland**

m.m.v. Natuurlijk Platteland West

Purmerend, mei 2004

Dankwoord

Allereerst is een woord van dank op zijn plaats voor de drie externe financiers die het project mogelijk hebben gemaakt: de provincie Noord-Holland, programmabureau De Groene Long en de gemeente Zaanstad. Daarnaast hebben de drie terreinbeherende organisaties 'om niet' arbeid beschikbaar gesteld.

Het project is in goede banen geleid door een stuurgroep, waarin een breder scala aan organisaties dan alleen de projectorganisaties waren vertegenwoordigd. Onze dank gaat uit naar:

- mw. B. van Beijma, Landschap Noord-Holland.
- mw. I. Bijman, Vereniging Agrarisch Natuurbeheer "Tussen IJ en Dijken";
- F. Boersma, voorafgegaan door A. Stikvoort en M. Roos, Staatsbosbeheer;
- mw. H. van Diepen, Gemeente Graft-De Rijk, gedelegeerd opdrachtgever van het project "Toekomst Eilandspolder";
- H. de Jong, Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Voedselkwaliteit, regiodirectie Noord-West;
- J. Klaver, voorafgegaan door D. Melman, Natuurlijk Platteland West;
- mw. C. Praag-Marrees, Vereniging Agrarisch Natuurbeheer Waterland;
- J.W. van Rijn van Alkemade en later W. Alblas, Vereniging Natuurmonumenten;
- W.S. de Vries, provincie Noord-Holland.

Het eigenlijke werk is gedaan door vier gebiedswerkgroepen. Naast een vaste procesbegeleider en secretaris bestonden deze uit (zie ook § 2.2):

- Varkensland: mw. A. van Staveren en A. Stikvoort (Staatsbosbeheer) en H. de Gier (veehouder);
- Wormer- en Jisperveld: J. van der Geld (Natuurmonumenten), F. de Hertog (veehouder) en N. de Jong (gemeente Wormerland);
- Westzaan: mw. A. van Staveren en A. Stikvoort (Staatsbosbeheer), C. Schot (veehouder) en J. Heijink (gemeente Zaanstad);
- Ilperveld: N. Hogeweg (Landschap Noord-Holland), J. van Heusden (veehouder) en H. Mulder (gemeente Landsmeer).

Verder danken wij de volgende personen voor hun bijdrage aan het project:

- mw. N. van Hest heeft als stagiaire bij de provincie een belangrijke bijdrage geleverd aan het uitzoekwerk in de vier gebieden;
- W. Menkveld en B. Edel hebben (als projectleider van het project 'Toekomst Eilandspolder' resp. deelnemer in het project 'Reservaatbeheer West-Nederland') bijgedragen aan een goede afstemming en aan de ideevorming voor vervolgvormingen;
- J. van der Geld van Natuurmonumenten maakte de foto die op de omslag is gebruikt.

Purmerend, april 2004

Paul Terwan
projectleider

Inhoud

Dankwoord

Inhoud

1. Inleiding	1
2. Gebieden, werkwijze en aannamen	3
2.1 De gebieden	3
2.2 De gebiedswerkgroepen	4
2.3 De opdracht	4
2.4 De spelregels	5
3. Varkensland	6
3.1 Beschrijving gebied en natuurdoelen	6
3.2 Huidige en gewenste beheer	6
3.2.1 Organisatie van het beheer	6
3.2.2 Resultaten van het beheer	7
3.3 Kosten van het beheer	7
3.3.1 Jaarlijkse beheerskosten	7
3.3.2 Eenmalige kosten	8
3.4 Bereikte beheersafspraken	8
4. Wormer- en Jisperveld	12
4.1 Beschrijving gebied en natuurdoelen	12
4.2 Huidige en gewenste beheer	12
4.2.1 Organisatie van het beheer	12
4.2.2 Resultaten van het beheer	13
4.3 Kosten van het beheer	13
4.3.1 Jaarlijkse beheerskosten	13
4.3.2 Eenmalige kosten	13
4.4 Bereikte beheersafspraken	14
5. Ilperveld	16
5.1 Beschrijving gebied en natuurdoelen	16
5.2 Huidige en gewenste beheer	16
5.2.1 Organisatie van het beheer	16
5.2.2 Resultaten van het beheer	17
5.3 Kosten van het beheer	17
5.3.1 Jaarlijkse beheerskosten	17
5.3.2 Eenmalige kosten	18
5.4 Bereikte beheersafspraken	18
6. Westzaan	19
6.1 Beschrijving gebied en natuurdoelen	19
6.2 Huidige en gewenste beheer	20

6.2.1	Organisatie van het beheer	20
6.2.2	Resultaten van het beheer	20
6.3	Kosten van het beheer	20
6.3.1	Jaarlijkse beheerskosten	20
6.3.2	Eenmalige kosten	21
6.4	Bereikte beheersafspraken	22
7.	De crux: kosten en financieringsmogelijkheden	23
7.1	Structurele en eenmalige kosten	23
7.2	Financiering beheerskosten	24
7.2.1	Huidige geldstromen	24
7.2.2	Hoeveel extra geld is nodig?	27
7.2.3.	Welke aanvullende budgetten zijn denkbaar?	27
8.	Hoe verder?	29
8.1	Eindbalans van fase 2	29
8.2	Voorstel voor vervolgactiviteiten	30
8.2.1	Eenmalige investeringen: Groene Long	30
8.2.2	Beheergelden korte termijn: tijdelijk provinciaal fonds	30
8.2.3	Apart project voor idee-ontwikkeling en begeleiding	33
9.	Conclusies en aanbevelingen	34
	Bronnen	39
	Bijlagen:	
1.	Oorspronkelijke stappenplan per deelgebied	40
2.	Gedetailleerde kostenberekeningen per deelgebied	42
3.	Door Natuurmonumenten beoogde beheersmaatregelen Wormer- en Jisperveld	43

1 Inleiding

De veenweidegebieden van Noord-Holland Midden vormen een karakteristiek landschap met hoge natuurwaarden. Het valt in zijn geheel binnen de Ecologische Hoofdstructuur en is recent aangewezen als Nationaal Landschap. Van de ruim 15.000 ha is ongeveer 6.600 ha aangewezen als natuurgebied. Hiervan is ongeveer 4.000 ha inmiddels in eigendom van de terreinbeherende natuurbescherming. Daarnaast heeft de natuurbescherming ongeveer 1.000 ha water en oevers/riet in eigendom. Grote delen zijn de laatste jaren aangewezen onder de EU-Vogelrichtlijn en Habitatrichtlijn.

De natuurbescherming beheert een deel van de verworven natuurgebieden zelf. Maar omdat het vaak gaat om vormen van agrarisch beheer, wordt het beheer over een belangrijke oppervlakte (per gebied variërend van 60 tot wel 90%) uitbesteed aan boeren. Al geruime tijd doen zich echter knelpunten voor bij het reservaatbeheer in Noord-Holland Midden. Doordat het beheer van de natte en slecht ontsloten reservaten relatief duur is, zijn de geldstromen voor reservaatbeheer – die immers zijn gestoeld op landelijke gemiddelden – in Noord-Holland Midden niet toereikend. Door de hoge kosten en de teruglopende inkomsten in de veehouderij is de financiële en bedrijfsmatige aantrekkelijkheid van reservaatbeheer afgenomen en is het steeds moeilijker om agrarische bedrijven te interesseren voor het beheer. Bovendien neemt het aantal landbouwbedrijven in en rond de reservaten versneld af. Door deze factoren is de continuïteit van het beheer serieus in gevaar.

Samenwerkingsproject in twee fasen

In 2000 zijn de terreinbeheerders en de agrarische natuurverenigingen in Noord-Holland Midden besprekingen gestart of en hoe de toekomst van de reservaten en de omliggende gebieden beter kan worden gewaarborgd. Dit in 2001 in een gezamenlijk project “Samen werken aan het beheer van reservaten in Waterland” van de drie betrokken terreinbeherende organisaties (Natuurmonumenten, Staatsbosbeheer en Landschap Noord-Holland) en de twee betrokken agrarische natuurverenigingen (Vereniging Agrarisch Natuurbeheer Waterland en Vereniging Agrarisch Natuurbeheer “Tussen IJ en Dijken”). Dit project was gesplitst in twee fasen. Fase 1, uitgevoerd in 2001 en 2002, omvatte een algemene verkenning van de problematiek, uitmondend in een rapport met analyses, berekeningen en bouwstenen om knelpunten op te lossen (Terwan 2002). Fase 2, grotendeels uitgevoerd in 2003, behelst concrete verkenningen in vier deelgebieden:

- Ilperveld (samenwerking tussen Landschap Noord-Holland en Natuurvereniging Waterland).
- Varkensland (samenwerking Staatsbosbeheer en Natuurvereniging Waterland).
- Wormer- en Jisperveld (samenwerking tussen Natuurmonumenten en Natuurvereniging Waterland).
- Westzaan (samenwerking tussen Staatsbosbeheer en Tussen IJ en Dijken).

Dit rapport doet verslag van de tweede projectfase.

Projectvragen

Voor de tweede fase van het project is de volgende opdracht geformuleerd:

1. Wat is de huidige situatie en welke knelpunten treden op? Meer specifiek:
 - welke natuurdoelen zijn geformuleerd? Worden deze gehaald?

- hoe is het beheer nu georganiseerd?
 - wat zijn de jaarlijkse kosten van het beheer? Welke eenmalige investeringen zijn nodig?
2. Wat is de gewenste situatie? Meer specifiek:
- welke beheermaatregelen zijn optimaal?
 - wie kan welke beheertaken het beste uitvoeren?
 - hoe kunnen de samenwerkingsafspraken er uitzien?
 - hoe kan de financiering het best worden geregeld?

Werkwijze

Er zijn vier kleine gebiedswerkgroepen geformeerd. Deze bestonden in alle gebieden uit een vaste kern (procesbegeleider en secretaris, in drie gebieden tevens vertegenwoordiger agrarische natuurvereniging) en een per gebied verschillende constellatie van betrokken partijen. In elk gebied namen een vertegenwoordiger van de terreinbeheerder en een vertegenwoordiger van de landbouw deel. Daarnaast namen soms vertegenwoordigers van gemeenten deel. De gebiedswerkgroepen hebben gewerkt aan de hand van een concrete opdracht. De werkwijze komt in hoofdstuk 2 in detail aan bod.

Afstemming met soortgelijke activiteiten

Het Waterlandse samenwerkingsproject staat niet op zich. Daarom is gedurende het project overleg gevoerd en afstemming gepleegd met:

- a. het vergelijkbare project “Toekomst Eilandspolder”, gestart in 2002. Dit project kent een bredere thematiek (ook waterbeheer) en een eigen financiering en projectleiding. Eén van de drie thema’s is “Maatwerk in beheer”, dat – tezamen met de bijbehorende financiële aspecten die onderdeel uitmaken van het thema “Financiën” – ongeveer dezelfde problematiek en doelen omvat als het project “Samen werken aan reservaten”;
- b. ook op West-Nederlands niveau loopt een samenwerkingsproject met goeddeels dezelfde organisaties (en deels ook dezelfde personen) over knelpunten en oplossingen in het reservaatbeheer. Dit project kent grofweg twee sporen:
 - een spoor met verkennende projecten in de regio. Hiertoe behoorde het Waterlandse reservaatgebied Oostzaan (Staatsbosbeheer);
 - een beleidsmatig spoor (Programma Beheer, pacht, toepassing mestwetgeving);
- c. de task-force Noord-Holland Midden, een bestuurlijk samenwerkingsverband van overheden en maatschappelijke organisaties. Dit is begin 2003 opgericht en heeft zich in brede zin gebogen over de toekomst van het gebied.

Leeswijzer

Oorspronkelijk zouden de resultaten van de opdracht worden vevat in vier afzonderlijke ‘reservaatgebruiksplannen’. Maar omdat deze inhoudelijk zouden overlappen en omdat de opdracht niet in alle gebieden tot even concrete resultaten heeft geleid, is besloten om de resultaten te bundelen in één rapport. Na een schets van de betrokken gebieden en de gehanteerde werkwijze (hoofdstuk 2) volgen vier gebiedsgewijze hoofdstukken (3 t/m 6) die kunnen worden beschouwd als gedeeltelijke reservaatgebruiksplannen. Daarna, in hoofdstuk 7, staan we apart stil bij de financiële middelen voor reservaatbeheer. In hoofdstuk 8 beschrijven we de ideeën voor vervolgvactiteiten, in hoofdstuk 9 besluiten we met conclusies en aanbevelingen.

2 Gebieden, werkwijze en aannamen

2.1 De gebieden

De kerngegevens van de vier gebieden waar in fase 2 aan de slag is gegaan, staan vermeld in tabel 1. De gebieden beslaan tezamen een onbebouwde oppervlakte van 6.300 ha, waarvan 5.300 ha land. Hiervan is 2.450 ha aangewezen als natuurgebied; 2.265 ha (92%) hiervan is verworven door de natuurbescherming. Van de verworven oppervlakte is 855 ha in eigen beheer en 1.410 ha verpacht aan veehouders. Bij het eigen beheer is inbegrepen:

- 200 ha in het Ilperveld waarvoor een begrazingscontract is gesloten met een veehouder;
- 130 ha in het Varkensland waarvoor met een veehouder een 'loonwerkovereenkomst' is gesloten.

De oppervlakte die niet door agrariërs wordt beheerd, is dus aanmerkelijk kleiner (ca 525 ha, waarvan 300 ha in het Wormer- en Jisperveld en 225 ha in Westzaan).

Tabel 1. Oppervlakte van een natuurdoelen voor de vier werkgebieden

	Wormer- en Jisperveld	Westzaan	Varkensland	Ilperveld
onbebouwde opp. (ha)	2.000	1.300	1.500	1.500
- waarvan land	1.500	1.100	1.400	1.300
- waarvan water	500	200	100	200
natuurdoelen (ha):				
- weidevogelgrasland	1.400 (70%)	800 (62%)	1.200 (80%)	1.100 (73%)
- overgangssituaties	100 (5%)	300 (23%)	200 (13%)	200 (13%)
- water	500 (25%)	200 (15%)	100 (7%)	200 (13%)
natuurdoelen als percentage van 'terrestrische' doelen:				
- weidevogelgrasland	93%	73%	86%	85%
- overgangssituaties	7%	27%	14%	15%
aangewezen met hoofdfunctie natuur (ha)	700	550	600	600
- waarvan rijland	55%	75%	70%	25%
- waarvan vaarland	45%	25%	30%	75%
verworven door nbo (ha)	650	500	530	585
- eigen beheer	300	225	130	200
- 1-jarige pacht	50	65	100]
- 6-jarige pacht	300	65	200] 385*
- 6-jarige natuurpacht	0	55	25]
- anderszins	0	90	75]
aantal agrarische pachters	ca 20	ca 10	ca 10	ca 10
oppervlakte werkgebied fase 2 reservatenproject	400 ha (Zuidveld + Oost)	228 ha (De Reef en Westzijderveld)	200 ha (centrale, pachtvrije deel)	in beginsel hele Ilperveld (1.300 ha)

* door het ontbreken van gegevens is in het Ilperveld geen uitsplitsing van pachtcontracten gemaakt

Voor het project zijn binnen drie van de vier gebieden kleinere werkgebieden bepaald; alleen in het Ilperveld is het werkgebied vooralsnog het gehele Ilperveld (met 1.300 aanmerkelijk groter dan de 585 verworven hectaren) De drie overige werkgebieden beslaan tezamen ongeveer 800 ha (tabel 1).

2.2 De gebiedswerkgroepen

In elk deelgebied is een werkgroep in het leven geroepen. Deze bestond uit:

- een vaste procesbegeleider (Wietse de Vries, provincie Noord-Holland);
- een vaste secretaris, tevens vertegenwoordiger van de agrarische natuurvereniging (Frank Visbeen);
- een vertegenwoordiger van de betrokken terreinbeheerder (voor het Ilperveld Niels Hogeweg, voor het Wormer- en Jisperveld Jan van der Geld en voor het Varkensland en Westzaan aanvankelijk Alexandra van Staveren en later Adrie Stikvoort);
- één of meer veehouders uit of rond het gebied (voor het Ilperveld Jan van Heusden, voor het Wormer- en Jisperveld Frans de Hertog, voor het Varkensland Henk de Gier en voor Westzaan Cor Schot).

In drie van de vier werkgroepen was daarnaast een vertegenwoordiger van gemeente aanwezig: in Westzaan Jan Heijink (gemeente Zaanstad), in het Wormer- en Jisperveld Nico de Jong (gemeente Wormerland) en in het Ilperveld Henk Mulder (gemeente Landsmeer).

In opdracht van de provincie heeft stagiaire Nienke van Hest in de eerste helft van 2003 veel uitzoekwerk verricht voor de werkgroepen. Dit heeft geresulteerd in twee stagerapporten met beschrijvingen van de huidige en gewenste situatie en de beheerskosten (Van Hest 2003a en 2003b).

2.3 De opdracht

De werkgroepen zijn aan de slag gegaan met als centrale doelen:

- a. beschrijving/analyse van de huidige en de gewenste situatie;
- b. afspraken over de weg naar de gewenste situatie toe;
- c. vastlegging van dit alles in een reservaatgebruiksplan.

De opdracht voor de vier gebieden is nader opgesplitst in 12 deelopdrachten: een stappenplan. Deze staan beschreven in bijlage 1.

Matrix als hulpmiddel

Als hulpmiddel voor het beschrijven en analyseren van de huidige en gewenste organisatie van het beheer is de zogeheten beheersarrangementenmatrix gebruikt. Deze is beschreven in het rapport van fase 1 (Terwan 2002) en bevat op de ene as alle activiteiten die bij het reservaatbeheer aan de orde zijn en op de andere as de uitvoerder van die activiteiten. Elke deelnemer in de werkgroep heeft twee matrices ingevuld: één voor de huidige situatie en één voor de beoogde (de 'ambitiematrix'). Voor de gewenste situatie is voorlopig een tijdhorizon van vijf jaar gebruikt. De ambities van de verschillende partijen in een werkgroep zijn vervolgens naast elkaar gelegd en vergeleken. De verschillen vormden de basis voor de verdere besprekingen.

2.4 De spelregels

Bij het uitvoeren van de opdracht hebben de gebiedswerkgroepen de volgende spelregels gehanteerd:

1. Er is respect voor elkaars positie en belangen.
2. We hanteren een ruim blikveld, verdergaand dan het eigen bedrijf of de eigen organisatie.
3. Er is voldoende mandaat. Geen afspraken maken die later niet kunnen worden waargemaakt, maar helder aangeven waar ruggespraak nodig is.
4. We werken van grof naar fijn. Eerst kijken of overeenstemming op hoofdlijnen of gebiedsniveau mogelijk is, pas daarna afdalen naar perceelsniveau. Proberen een goede tussenweg te vinden tussen te globaal overleg en onnodige precisie.
5. Er is volledige transparantie over (beheers)afspraken met individuele veehouders die gedurende de looptijd van het project worden gemaakt.
6. Kostenberekening vindt plaats volgens de in fase 1 gehanteerde normkostenmethode, waarbij er geen relatie is met de bedrijfsinkomsten in de landbouw. Dat wil echter niet zeggen dat deze getallen ook bindend zijn voor de concrete beheersafspraken. Binnen het betrokken reservaat kan veel meer marktgericht worden geopereerd (zie ook § 7.2.2).
De normkostensystematiek benoemt elke activiteit die terwille van het natuurbeheer moet worden uitgevoerd en voorziet deze van de benodigde mens- en/of machine-uren, bijbehorende uurtarieven en eventuele bijkomende materiaalkosten. We hebben met uurtarieven gerekend die in Noord-Holland Midden realistisch zijn en de afschrijving van de gebruikte apparatuur verdisconteren. Hierbij hebben we – net als in het rapport van fase 1 – gemiddelden gehanteerd van €27,22 voor mensuren en €56,72 voor machine-uren (incl. arbeid).
7. We staren ons niet blind op verhoging van de huidige rijksfinanciering. Ook zonder extra geld moeten beheersafspraken worden gemaakt. Daarnaast kan gezamenlijk worden gezocht naar mogelijke andere financieringsbronnen.
8. Het project speelt zich af in een roerige omgeving (evaluatie Programma Beheer, oprichting task-force Noord-Holland Midden, reservatenproject Eilandspolder, reservatenproject West-Nederland, waterproject Wormer- en Jisperveld, grootschalig herstelproject Ilperveld). Al deze activiteiten raken aan ‘ons’ project. We laten ons hierdoor niet afleiden en gaan niet wachten op de resultaten van andere projecten, maar houden uiteraard wel nauw contact en wisselen waar nodig en mogelijk informatie uit.

3 Varkensland

3.1 Beschrijving gebied en natuurdoelen

Het gebied

Het Varkensland, ook wel Watergangerveld geheten, ligt oostelijk van het dorp Watergang en zuidelijk van Ilpendam. Het gebied is ongeveer 1.500 ha groot, waarvan ongeveer 100 ha open water. Er is een gebied van 600 ha begrensd als natuurgebied. Hiervan is 530 ha in eigendom van Staatsbosbeheer. Het natuurgebied bestaat voor ongeveer tweederde uit rijland en eenderde (ca 220 ha) uit vaarland. De projectwerkgroep heeft zich vooral gericht op het centrale, pachtvrije deel van het Varkensland, dat ongeveer 200 ha groot is.

De natuurdoelen

De belangrijkste natuurbeerdoelen zijn het behoud van de weidevogels, inclusief de kritische soorten en behoud van verlandingsvegetaties. De verdeling van de natuurdoelen over de totale oppervlakte van het gebied is als volgt:

- weidevogelgrasland: 1.200 ha (80%). Het behoud van het weidevogelgebied is mede gericht op behoud van moeras- en watervogels;
- overgangssituaties/verlandingsvegetaties: 200 ha (13%). Het behoud van verlandingsvegetaties is vooral gericht op vochtige tot natte soortenarme graslanden, rietland en natte ruigten;
- water: 100 ha (7%).

Kijken we alleen naar de 'terrestrische' natuurdoelen, dan geldt voor 86% van de oppervlakte een weidevogeldoelstelling en voor 14% een botanische.

3.2 Huidige en gewenste beheer

3.2.1 Organisatie van het beheer

Van de 530 ha die Staatsbosbeheer in eigendom heeft, is ongeveer 130 ha in eigen beheer. Staatsbosbeheer had een eigen beheerboerderij in Watergang, maar deze is enkele jaren terug beëindigd vanwege de te hoge kosten en de strenge milieueisen. Op circa 325 ha wordt het beheer uitgevoerd door pachters. Dit gebeurt op basis van meerjarige pachtcontracten (200 ha) en natuurpachtcontracten (25 ha) en het resterende deel op basis van 1-jarige pachtcontracten. Op 80 à 100 ha wordt het werk op loonwerkbasis uitbesteed. Staatsbosbeheer zelf houdt zich vooral bezig met slootonderhoud en baggeren (15 ha). Tevens neemt Staatsbosbeheer het rietmaaien en greppelen voor zijn rekening.

De grond in het reservaatgebied wordt momenteel door circa 10 grotere veehouderijbedrijven gebruikt. Door de hoge kosten en de geringe opbrengsten verwacht Staatsbosbeheer dat veel pachters hun bedrijf zullen beëindigen. Hier wordt een belangrijk knelpunt voorzien, omdat Staatsbosbeheer niet zelf de middelen heeft om

de vrijkomende gronden te kunnen beheren. Hierdoor zullen deze delen van het gebied gaan verruigen en zal de weidevogelstand verder afnemen.

Een ander probleem voor de weidevogels is de verstoring door bebouwing en wegen. Staatsbosbeheer wil proberen deze delen van het gebied tegen een lagere prijs en met minder beheersmaatregelen te verpachten, in combinatie met percelen met zwaar beheer elders in het reservaat.

3.2.2 Resultaten van het beheer

Tot begin jaren '90 stond Varkensland bekend als een goed weidevogelgebied, waarin zowel de meer algemene als de bijzondere soorten (zoals de kempfaan) in relatief hoge dichtheden voorkwamen. De laatste tien jaar is een achteruitgang van de vogelstand merkbaar, met name in het noordelijk vaargebied en de Oude Vennen. Soorten als kempfaan, watersnip, zomertaling en grutto nemen in aantal af. Soorten als kraakeend, kluut en visdief lijken in aantal toe te nemen. Als voornaamste oorzaken worden gezien:

- de afname van het boerenbeheer door afname van het aantal bedrijven, c.q. de animo voor reservaatbeheer bij boeren;
- gevoeligheid van de bodem voor verzuring en daarmee voor ontwikkeling van pitrus;
- verstoring door opgaande begroeiing (bosjes) en hoogspanningsleidingen.

Zoals gezegd wordt een verdere afname van de weidevogelstand verwacht als gevolg van de blijvende afname van de animo voor boerenbeheer van reservaatgronden.

Hoewel uit onderzoek (Wymenga e.a. 1991) blijkt dat de waterhuishouding in beginsel gunstig is voor een goed ontwikkelde bodem- en oppervlaktefauna, en daarmee voor weidevogels, is de waterkwaliteit momenteel matig: het oppervlaktewater is voedselrijk (algenbloei) en bevat veel bagger.

3.3 Kosten van het beheer

3.3.1 Jaarlijkse beheerkosten

Het centrale deel van het Varkensland is circa 200 hectare groot. Hiervan is het grootste deel vaarland. Op basis van praktijkervaring is een (voorlopige) inschatting gemaakt van de jaarlijkse kosten van het weidevogelbeheer. Omdat de werkgroep verwacht dat door uitvoering van eenmalige investeringen (zie § 3.3.2) het aandeel vaarland zal worden gereduceerd, is de berekening gebaseerd op 50% rijland en 50% vaarland.

De beheerkosten kunnen in vier categorieën worden gesplitst (zie bijlage 2):

- onderhoud voorzieningen (dammen, bruggen, hekken, greppels, molens): €14,- per ha;
- graslandbeheer: €2.154,- per ha;
- water- en oeverbeheer: €121,- per ha;
- management: €258,- per ha.

In totaal komen daarmee de jaarlijkse kosten op €2.547,- per ha. Brengen we hierop de opbrengsten in mindering ter waarde van het bedrag dat we in projectfase 1 hebben gehanteerd (€209,- per ha), dan resteert een netto-kostenpost van €2.338,- per ha.

3.3.2 Eenmalige kosten

In het hart van het Varkensland heeft de werkgroep een inventarisatie gemaakt van de benodigde (eenmalige) investeringen in inrichting en beheer. Uitgangspunt is het karakter van het Varkensland als vaargebied te behouden, maar wel de inrichting (o.a. de ontsluiting) te verbeteren met bijvoorbeeld dammen en verplaatsbare pontons. Zo kunnen de beheerskosten belangrijk worden teruggebracht. Daartoe zijn de volgende maatregelen doorgerekend:

1. Zonder het karakter van het vaarland aan te tasten worden 2 pontons aangeschaft (ontsluiting).
2. De staat van de dammen en hekwerk is slecht. Daarom wordt een grondige opknopbeurt voorgesteld van dammen met betonplaten, duikers en nieuw hekwerk. Het gaat in totaal om 100 dammen à €2.500,- per stuk.
3. Om het watersysteem te verbeteren zal een nieuwe elektrische pomp moeten worden geplaatst, inclusief onderleider (€30.000,-).
4. In het grasland rukt de pitrus op. Voorgesteld wordt de pitrus binnen drie jaar terug te dringen door de bemesting enigszins te intensiveren en de pitrus plaatselijk te bespuiten en weg te steken.
5. Daarvoor is ook nodig dat de detailontwatering is hersteld. Daarvoor dienen greppelpijpen te worden getrokken en greppeldammen te worden aangelegd. Het laatste zal een positief effect hebben op de beheersefficiëntie en dus op de beheerskosten.
6. Het Varkensland heeft zoals veel veenweidegebieden te maken met achterstallig baggeronderhoud. Naast het reguliere groot baggeronderhoud door het waterschap en een eventueel aan te leggen drempel bij het Noord-Hollands kanaal is in dit plan het achterstallig onderhoud in het haarvatensysteem opgenomen. We gaan ervan uit dat alle tussenliggende sloten de komende drie jaar tweemaal worden gebaggerd met de baggerpomp om zo de gewenste waterdiepte (0,50 -0,60 cm) te realiseren.

De kosten van dit alles zijn grofweg geraamd op €874.000,-, ofwel gemiddeld €4.370,- per ha (tabel 2).

Tabel 2. Kosten van gewenste eenmalige investeringen in het Varkensland

maatregel	kosten (€)
aanschaf van twee pontons	70.000
opknappen 100 dammen/hekwerk etc. (€2.500,- per stuk)	250.000
herstel greppels en greppeldammen (€1.000,- per ha)	200.000
pitrusbestrijding (€750,- per ha)	150.000
achterstallig baggerwerk haarvatensysteem (€720,- per ha)	144.000
aanschaf van twee baggerpompen	60.000
totaal	874.000

3.4 Bereikte beheersafspraken

Beheersmaatregelen

Staatsbosbeheer wil in het Varkensland sturen op de beheermaatregelen en niet op doelen. Bij het opstellen van het beheerplan is onder meer gebruik gemaakt van de

voorstellen die zijn gedaan in een workshop over beheerpakketten die in november 2003 in het kader van het project 'Toekomst Eilandspolder' is georganiseerd.

Bij de keuze van de beheersmaatregelen zijn de volgende uitgangspunten van belang:

- de beheersmaatregelen moeten financieerbaar zijn binnen de randvoorwaarden van de SN-weidevogelpakketten;
- de beheersmaatregelen moeten bijdragen aan een optimaal beheer met het oog op de Vogelrichtlijn.

Hoogste ambitieniveau van Staatsbosbeheer zijn de biotopen van de gidssoorten kemphaan en watersnip. Daarnaast zijn ook de matig kritische soorten (grutto, tureluur) en de meer algemene soorten (kievit, scholekster) doelgroep. Omdat kemphaan en watersnip in het centrale deel van het Varkensland nog maar zeer schaars aanwezig zijn, houden we er rekening mee dat het hoogste ambitieniveau op korte termijn wellicht te hoog gegrepen is.

De ambitieniveaus en de bijbehorende biotopen laten zich als volgt samenvatten (overgenomen uit verslag workshop beheerpakketten Eilandspolder):

Haalbaarheid	Gidssoort	Beheer
-----	Kemphaan	Na 1 juli maaien, voorbeweiden tot 1 mei, nat
++-----	Watersnip	Na 1 juli maaien, voorbeweiden tot 1 mei, moerassig
+++-----	Grutto	Na 15 juni maaien
++++-----	Tureluur	Na 15 juni maaien
+++++-----	Scholekster	Na 22 – 25 mei maaien
++++++-----	Kievit	Na 22 – 25 mei maaien

Het gevolg van een te extensief beheer ten behoeve van kemphaan of watersnip (vernassing zonder bemesting en maaien en afvoeren) kan tot gevolg hebben dat dit ongewenst resulteert in de groeiende aanwezigheid van graspieper, krakeend en ganzen in plaats van kemphaan of watersnip. Vernassing leidt daarom alleen tot het gewenste resultaat (kemphaan/watersnip) onder de volgende beheersvoorwaarden:

- beweiding;
- bemesting;
- natte greppelranden in plaats van een hoog waterpeil;
- 1 à 2% natte of moerassige plekken.

We gaan uit van een beheersmozaïek in het gebied waarbij globaal de volgende indeling wordt aangehouden:

- eenderde laat maaien;
- eenderde voorweiden tot 8 mei en maaien na 22 juni;
- eenderde vrij weiden (met 2 à 3 gve/ha).

In tabel 3 is het beheersmozaïek verder uitgewerkt. Op dit moment is het nog niet mogelijk om het beheer op perceelsniveau vast te leggen, omdat de toekomstige beheerders nog niet bekend zijn. Bij het vaststellen van het beheer zal per bedrijf een mozaïek worden gemaakt.

Tabel 3. Overeengekomen beheersmozaïek voor het Varkensland

Onderwerp	Beheerspakket	Beheersmaatregel
Algemeen	Mozaïek: Beweiden:	- maailand/hooiland op perceelsniveau - koeien in de wei
Beweiding	Vrij land: 30% Voorbeweiding:	- weiden 2-3 GVE/ha - vrij maailand - jongvee al in april in de wei - marge voor voorweiden in verband met droog/nat seizoen - voorweiden 22 april - 8 mei: 10 dagen + rustperiode 6 weken - visdief: voorweiden tot 1 mei en gevolgd door beperkt weiden
Maaïen	Maaïdata: Vluchtstroken:	- vanaf 15 juni maaïen - afhankelijk van weidevogeldichtheid een deel beperkt weiden - alleen in combinatie met vroege maaïdata: tot 15 juni - aanvullend op de maaïtrappen - vaste plek - akkerbreed 10 meter - grenzend aan de slootkant
Bemesting	Bemesting: Mestgebruik:	- jaarlijks op de helft van oppervlakte (na herstel van bemestingsniveau) - bemesting met ruige mest - noodzakelijke bemesting maximaal 9 ton/ha (Vogelrichtlijn)
Nesten	Nestbescherming:	- vóór 15 juni als aanvullend instrument - opname reguliere beheersvoorwaarden ten behoeve van Flora- en Faunawet

Organisatie van het beheer: het samenwerkingsarrangement

De samenwerkingsafspraken voor het Varkensland zien er als volgt uit:

- a. Ten opzichte van de huidige situatie willen alle partijen de samenwerking rond de organisatorische taken (hoe regelen we het beheer?) versterken.
- b. SBB blijft aan zet waar het gaat om de *doeltoekenning*, maar de keuze van de *maatregelen* voor een optimaal beheer vindt plaats in samenspraak. Op gebiedsniveau is overeenstemming over een beheersmozaïek; op bedrijfsniveau moet dit straks in samenspraak met de gebruikers worden vastgesteld.
- c. Voor het centrale, pachtvrije deel van het Varkensland wil SBB collectief zaken doen met de Natuurvereniging Waterland. De natuurvereniging zal een *offerte* uitbrengen voor dit deel van het reservaat met voorstellen voor de in te schakelen bedrijven, het beheersmozaïek op bedrijfsniveau en de kosten van dit alles.
- d. SBB wil de verantwoordelijkheid voor de uitvoering van het beheer elders neerleggen. Daarvoor zijn twee mogelijkheden besproken, die beide nog in discussie zijn:
 - de verantwoordelijkheid van het beheer wordt louter bij de natuurvereniging gelegd. Hierdoor ontstaat een opdrachtgever-opdrachtnemerrelatie;

- interessant alternatief is de oprichting van een gezamenlijke beheerstichting, waarin zowel SBB als natuurvereniging (en eventueel andere partijen) op basis van gelijkwaardigheid samenwerken. Hiervan bestaan al precedentes, zoals de stichting die in recreatiegebied Spaarnwoude de agrarische bedrijven exploiteert en de Stichting Lekuiterswaarden (samenwerking Zuid-Hollands Landschap en agrarische natuurvereniging Den Hâneker).
- e. In beide gevallen moet er een contract komen tussen SBB (of gezamenlijke beheerstichting) en de agrarische natuurvereniging. De werkgroep heeft hierbij de volgende randvoorwaarden geformuleerd:
 - aangezien de bijdrage van SBB niet toereikend is, kunnen er pas echt zaken worden gedaan als er aanvullende middelen beschikbaar komen;
 - er is zicht op financiering van de eerder benoemde eenmalige investeringen in optimalisering van inrichting en beheer. Zo lang dat niet het geval is, zullen de beheerskosten immers relatief hoog zijn;
 - het toezicht op de besteding van middelen wordt goed geregeld (gebiedsfonds?).SBB beraadt zich momenteel op de financiële middelen die het kan en wil inzetten voor de uitbesteding van (onderdelen van) het beheer. De loonwerk-afspraken met de naburige veehouder loopt in 2004 af.

4 Wormer- en Jisperveld

4.1 Beschrijving gebied en natuurdoelen

Het gebied

Het Wormer- en Jisperveld is gelegen ten westen van Purmerend. Het is een zeer waterrijk veenweidegebied: van de ca 2.000 ha bestaat een kwart uit open water. De resterende 1.500 ha wordt voor het overgrote deel gevormd door grasland en voor een kleiner deel door rietoevers (circa 100 ha). Het gehele gebied is gelegen in de Ecologische Hoofdstructuur. Ongeveer 700 ha is begrensd als natuurgebied. Daarnaast is er 275 ha beheersgebied aangewezen; de resterende oppervlakte is 'ruime jas' beheersgebied. Van het natuurgebied is 55% rijland en 45% vaarland. De Vereniging Natuurmonumenten (NM) heeft 650 ha in eigendom, waarvan 550 ha in het natuurgebied en ca 100 ha in het beheersgebied. Natuurmonumenten heeft maar een klein gedeelte van het open water in eigendom; het grootste deel daarvan is in eigendom van het Hoogheemraadschap.

De projectwerkgroep heeft zich vooral gericht op het Zuidveld (ca 180 ha) en het Oostveld (ruim 200 ha), dus op een gebied van tezamen circa 400 ha. Dit zijn de delen van het verworven gebied die goeddeels in boerenbeheer zijn.

De natuurdoelen

De belangrijkste natuurdoelstellingen zijn het behoud van de weidevogels, inclusief kritische soorten en instandhouding van verlandingsvegetaties. Het hele Wormer- en Jisperveld is belangrijk voor de natuur, vooral voor weidevogels. Het behoud van weidevogels geldt voor het gehele graslandgebied. In de rietkragen en rietlanden komen riet- en moerasvogels voor, zoals rietzanger en roerdomp. Internationaal is het voorkomen van de Noordse woelmuis van belang. Daarnaast zijn er oevers met verlandingsvegetatie aanwezig, welke vooral in het reservaat- en beheergebied liggen en een oppervlakte beslaan van ongeveer 100 ha.

De verdeling van de natuurdoelen over het gebied is als volgt:

- weidevogelgrasland: 1.400 ha (70%);
- overgangssituaties/verlandingsvegetaties: 100 ha (5%);
- water: 500 ha (25%).

Kijken we alleen naar de 'terrestrische' natuurdoelen, dan geldt voor 93% van de oppervlakte een weidevogelstelling en voor 7% een botanische. Voor het gehele Zuidveld wordt weidevogelbeheer nagestreefd. Voor het oostelijk deel ligt het accent wat meer op botanisch beheer, omdat een weidevogelstelling hier wordt bemoeilijkt door opgaande beplanting op percelen die voor recreatie worden gebruikt.

4.2 Huidige en gewenste beheer

4.2.1 Organisatie van het beheer

In het westelijke deel van het Wormer- en Jisperveld heeft Natuurmonumenten ruim 10 jaar terug een eigen beheerboerderij gesticht. Hier gebruikt NM zelf circa 300 ha grond,

waarvan circa 270 ha als weidevogelgrasland. De overige 350 ha wordt voor een groot deel verpacht aan boeren met zesjarige (300 ha) en éénjarige (50 ha) pachtcontracten. In totaal pachten ongeveer 20 van de 30 veehouderijbedrijven in het gebied land van Natuurmonumenten. Op de gronden met zesjarige pacht kunnen boeren beheerovereenkomsten afsluiten in het kader van de SAN van het Programma Beheer. Enkele bedrijven stappen nu over naar de SN en sluiten particulier natuurbeheer af op percelen die zij in eigendom hebben.

Naar verwachting zal een groot deel van de bedrijven in de komende 10 jaar worden beëindigd. Factoren die daarbij een rol spelen, zijn het afnemende rendement van de gronden, het beschikbare melkquotum en de afwezigheid van opvolgers. Dit kan een probleem worden voor het toekomstige beheer van de gronden. Natuurmonumenten heeft niet de intentie en de mogelijkheden om het eigen beheer over een grotere oppervlakte uit te breiden.

4.2.2 Resultaten van het beheer

De ontwikkeling van de weidevogelstand loopt van soort tot soort en van plaats tot plaats uiteen. Van sommige soorten is de ontwikkeling opwaarts. Zo is de kempfaan, die tussen 1986 en 1992 afwezig was als broedvogel, weer teruggekeerd op de percelen die NM in eigen beheer heeft. Veel andere soorten gaan achteruit. Dit wordt vooral toegeschreven aan de afname van het aantal boeren en de afnemende animo voor reservaatbeheer onder boeren. Hierdoor worden delen van het veld niet meer (goed) beheerd, waardoor ze minder aantrekkelijk worden voor weidevogels.

De kwaliteit van het oppervlaktewater is matig tot slecht en het water bevat veel bagger. Natuurmonumenten bereidt momenteel een groot waterproject voor waarin ook de waterkwaliteit zal worden aangepakt (o.a. door grootschalig baggeren).

4.3 Kosten van het beheer

4.3.1 Jaarlijkse beheerkosten

Conform de in bijlage 2 onderscheiden kostencategorieën zijn de jaarlijkse kosten van weidevogelbeheer hier als volgt:

- onderhoud voorzieningen (dammen, bruggen, hekken, molens etc.): €359,- per ha;
- graslandbeheer: €552,- per ha;
- water- en oeverbeheer: €123,- per ha;
- management: €208,- per ha.

In totaal komen daarmee de jaarlijkse kosten op €1.242,- per ha. Brengen we hierop de opbrengsten in mindering ter waarde van het bedrag dat we in projectfase 1 hebben gehanteerd (€209,- per ha), dan resteert een netto-kostenpost van €1.033,- per ha.

4.3.2 Eenmalige kosten

In het Wormer- en Jisperveld zijn de kosten van gewenste eenmalige investeringen alleen voor het Zuidveld (ca 182 ha) berekend. Daarbij is uitgegaan van een maximale

investering van €9.000,- per hectare voor infrastructuur, optimalisering natuurbeheer en herstel waterkwaliteit. Daarnaast zijn plaatselijk investeringen nodig in kaden à €5.000,- per ha. De kostenuitsplitsing is als volgt (zie tabel 4):

- infrastructuur: ruim €0,5 mln.;
- optimaliseren natuurbeheer (bemesten, bekalken etc.): ca €170.000,-
- herstel waterkwaliteit: ruim €360.000,-;
- herstel kaden: €150.000,-.

In totaal is een bedrag nodig van ruim €1,2 mln., ofwel gemiddeld bijna €7.000,- per ha.

Niet opgenomen zijn investeringen zoals bijvoorbeeld aanschaf van baggerpompen (zie Varkensland). De werkgroep raadt aan om bij het maken van concrete investeringsplannen ook rekening te houden met agrarische investeringen, zoals de bouw (op termijn) van enkele potstallen.

Tabel 4. Kosten eenmalige investeringen Wormer- en Jisperveld

	oppervlakte deelgebied (ha)	percentage waarop maatregel van toepassing	kosten (€)
1. Infrastructuur (greppels, dammen etc.).	57,00	10	28.500
	11,52	30	17.280
Aanname: kosten €5.000,- per ha	25,12	50	62.800
	22,37	80	89.480
	65,57	100	327.850
<i>Subtotaal 1</i>	<i>181,58</i>		<i>525.910</i>
2. Bemesting (c.q. optimaliseren natuurbeheer)	70,15	0	0
	34,85	50	34.850
Aanname: kosten €2.000,- per ha	40,10	80	64.160
	33,76	100	67.520
	2,72	100	5.440
<i>Subtotaal 2</i>	<i>181,58</i>		<i>171.970</i>
3. Baggerwerk (c.q. herstel waterkwaliteit)	181,58	100	363.160
Aanname: kosten €2.000,- per ha			
4. Herstel kaden	30,00		150.000
Aanname: €5.000,- per ha			
TOTAAL			1.211.040
gemiddeld per ha			6.669

4.4 Bereikte beheersafspraken

Beheersmaatregelen

Zoals gezegd staan in het zuidelijke en oostelijk deel van het Wormer- en Jisperveld het weidevogelbeheer centraal. In het beheerplan dat Natuurmonumenten in 1994 opstelde, wordt onderscheid gemaakt in 5 beheertypen:

Grutto- en tureluurbeheer	30%
Kievit- en scholeksterbeheer	30%
Kemphaan-, zomertaling- en visdiefbeheer	10%

Grutto- en kempiaanbeheer	10%
Watersnip- en graspieperbeheer	10%

We nemen aan dat de resterende 10% is gereserveerd voor botanisch beheer.

De plaatselijke beheerder van Natuurmonumenten, Jan van der Geld, heeft de gewenste beheersmaatregelen voor veel van deze soortgroepen in detail uitgewerkt (zie bijlage 3). Deze specifieke maatregelen komen bovenop de meer algemene maatregelen voor weidevogels.

Aan de hand van de weidevogelgegevens van de provinciale natuurinventarisatie (PNI) en gegevens van weidevogels onderzoek in 2001 is het beheer op kaart ruimtelijk vormgegeven. Deze beheerkaart kan als uitgangspunt dienen voor het zoekgebied van de verschillende soorten beheer.

Organisatie van het beheer: het samenwerkingsarrangement

Aanvankelijk leek het organisatiemodel voor het Wormer- en Jisperveld af te stevenen op exacte vastlegging van het beheer (doelen en maatregelen) op perceelsniveau en deze vervolgens te voorzien van een bestek. Deze exercitie is voor een deel concreet uitgevoerd voor het bedrijf van de in de werkgroep deelnemende agrariër. Knelpunt is echter dat deze werkwijze weinig flexibel is en daardoor zowel het natuurbeheer als de bedrijfsvoering in problemen kan brengen; een effectief natuurbeheer is immers gebaat bij lokaal maatwerk en – bij inschakeling van boeren – een optimale inpasbaarheid in de bedrijfsvoering. Daarom is uiteindelijk een wat andere koers ingezet voor de samenwerkingsafspraken:

- a. Natuurmonumenten bepaalt op gebiedsniveau de natuurdoelen; deze volgen uit het beheerplan (zie terug). De verdeling van de weidevogeldoelen over de verschillende soortgroepen ligt echter niet op perceelsniveau vast. Op basis van de huidige aanwezigheid van vogels en de potenties van de verschillende gebiedsdelen wordt een soort ‘vlekkenkaart’ gemaakt met zoekgebieden voor de verschillende soorten beheer.
- b. De bijbehorende beheersmaatregelen, zoals (voorlopig eenzijdig) geformuleerd in bijlage 3, zijn daarbij richtinggevend. In overleg met de gebruikers (natuurvereniging, agrariër) zal worden bezien welke combinaties van maatregelen haalbaar en effectief zijn, zonder overigens het ecologisch ambitieniveau geweld aan te doen.
- c. Elke keer als er grond pachtvrij komt, wordt er overleg georganiseerd tussen Natuurmonumenten en agrarische natuurvereniging. In samenspraak worden vervolgens de exacte beheerdoelen (welke soortgroepen kunnen hier het beste tot hun recht komen?), het beheer en de daarbij behorende vergoeding vastgesteld. De natuurvereniging doet vervolgens een voorstel wie de beheerder wordt. Bij die selectie hanteert zij transparante criteria.
- d. Het is nog niet duidelijk welke financiële middelen Natuurmonumenten kan inzetten voor de uitbesteding van het beheer. Incidenteel (met enkele veehouders) zijn hierover wel afspraken gemaakt, maar voor een algemene beleidslijn wil Natuurmonumenten de resultaten van het West-Nederlandse reservatenproject afwachten, waar immers wordt gewerkt aan een voorstel voor verdeling van de SN-vergoedingen.
- e. Bij het daadwerkelijk aangaan van samenwerkingafspraken stelt de werkgroep dezelfde randvoorwaarden als in het Varkensland (zie § 3.4).

5 Ilperveld

5.1 Beschrijving gebied en natuurdoelen

Het gebied

Het Ilperveld is gelegen tussen Ipendam en Landsmeer, ofwel tussen het recreatiegebied Het Twiske in het westen en het Noord-Hollands Kanaal in het oosten. Het gebied beslaat (excl. bebouwing) circa 1.500 ha. Hiervan is 1.300 ha land en 200 ha water. Het land bestaat voor 1.100 ha uit grasland en voor circa 200 ha uit oevers en zeer nat grasland.

Ongeveer 600 ha is aangewezen als natuurgebied. Daarnaast is circa 75 ha aangewezen als beheergebied en 425 ha als 'ruime jas'-beheersgebied. Van het natuurgebied is 25% rijland en 75% vaarland. Landschap Noord Holland heeft 585 ha in eigendom.

De gebiedswerkgroep heeft het gehele reservaat tot zoekgebied bestempeld en geen 'binnengrenzen' aangebracht.

De natuurdoelen

De belangrijkste natuurbeheerdoelen zijn het behoud van weidevogels, met geschikt foerageer- en overwinteringsgebied voor vogels en het behoud van verlandingsvegetaties (vooral veenmosrietland). Verder is het behoud van waterafhankelijke flora (brakwatervegetaties) en fauna een belangrijk natuurbeheerdoel.

De verdeling van de natuurdoelen over het gebied is als volgt:

- weidevogelgrasland: 1.100 ha (73%);
- overgangssituaties/verlandingsvegetaties: 200 ha (13%);
- water: 200 ha (13%).

Kijken we alleen naar de 'terrestrische' natuurdoelen, dan geldt voor 85% van de oppervlakte een weidevogeldoelstelling en voor 15% een botanische.

5.2 Huidige en gewenste beheer

5.2.1 Organisatie van het beheer

Landschap Noord Holland heeft geen eigen beheerbedrijf, maar heeft op 200 ha een aparte vorm van eigen beheer: afspraken met boeren over begrazing met koeien. De uitvoering van de overige werkzaamheden op deze 200 ha wordt grotendeels door het Landschap zelf verricht. De resterende 385 ha wordt gebruikt door pachters. Er zijn geen gegevens over het type pachtcontracten dat hierbij wordt gehanteerd. Wel is bekend dat er een kleine oppervlakte natuurland is en dat op en deel van de gronden (die dan minimaal op zesjarige basis worden verpacht) SAN-contracten mogelijk zijn. In totaal gaat het in het Ilperveld om circa 10 veehouderijbedrijven. Naar verwachting zal een deel van deze bedrijven in de komende jaren worden beëindigd. Factoren die hierbij een rol spelen zijn de afwezigheid van opvolgers, het beperkte melkquotum en het afnemende rendement van de gronden.

5.2.2 Resultaten van het beheer

Sinds het midden van de jaren '90 gaat het niet goed met de weidevogels. De kempfaan en zwarte stern zijn verdwenen en veel andere soorten zijn in aantal achteruitgegaan. Alleen de watersnip doet het goed in het centrale deel van het veld. Als voornaamste oorzaken worden gezien:

- de afname van het boerenbeheer door afname van het aantal bedrijven, c.q. de animo voor reservaatbeheer bij boeren;
- als achterliggende oorzaak: gebrek aan voldoende financiële middelen voor het beheer, waardoor het beheer niet optimaal plaatsvindt;
- bemestingsachterstand in het centrale vaargebied, waardoor de bodem verzuurt en zich massaal pitrus heeft ontwikkeld.

Als er niets verandert in het beheer van het gebied, verwacht het Landschap Noord-Holland dat over ongeveer 15 jaar het gebied is veranderd in een moerasbos. De oorzaak hiervan is voornamelijk dat er te weinig boeren in het gebied overblijven die het beheer op zich nemen.

Belangrijk probleem in het Ilperveld is ook de slechte waterkwaliteit, veroorzaakt door de inlaat van gebiedsvreemd water (ook doordat het Ilperveld in open verbinding staat met de Waterlandse Boezem) en de grote hoeveelheden voedselrijke en verontreinigde bagger. De verontreiniging wordt veroorzaakt door tientallen oude vuilstorten die zich op een oppervlakte van 40 ha bevinden. De slechte waterkwaliteit heeft een ongunstige invloed op de natuurkwaliteit, in het bijzonder op die van de vegetatie.

De afgelopen jaren heeft het Landschap verschillende projecten uitgevoerd om de 'externe omstandigheden' te verbeteren, zoals:

- proefproject "Vuilstorten en bagger" in 1998 (afdekken van voormalige vuilstorten met gebiedseigen bagger);
- project "Watersnip", afgerond in 1999 (onderzoek naar mogelijkheden voor afsluiting van de boezem, graven van petgaten, baggerwerk, vasthouden water door aanleg dammen);
- project "Bestrijding pitrus" in 2000 (onderzoek naar bestrijdingsmethoden);
- project "Ilperveld Integraal" (vanaf 2002) met een integrale aanpak van vuilstorten, baggerwerkzaamheden, gedeeltelijke isolatie van de boezem en chemische bestrijding van pitrus.

5.3 Kosten van het beheer

5.3.1 Jaarlijkse beheerkosten

De oppervlakte van het reservaatgebied Ilperveld is 600 hectare, waarvan 75% vaarland en 25% rijland. Daarnaast zijn afzonderlijk de kosten inzichtelijk gemaakt voor het vaargebied in het Ilperveld (100% vaarland).

Hanteren we wederom de bekende vier kostencategorieën, dan is het beeld als volgt:

- onderhoud voorzieningen (dammen, bruggen, hekken, greppels, molens): €238,- per ha;
- graslandbeheer: €1.346,-, resp. €1.620,- per ha;
- water- en oeverbeheer: €86,-, resp. €96,- per ha;

- management: €154,- per ha.

In totaal komen daarmee de jaarlijkse kosten op €1.824,-, resp. €2.108,- per ha.

Brengen we hierop de opbrengsten in mindering ter waarde van het bedrag dat we in projectfase 1 hebben gehanteerd (€209,- per ha), dan resteert een netto-kostenpost van €1.615,-, resp. €1.899,- per ha.

5.3.2 Eenmalige kosten

In het IJperveld is geen raming gemaakt van de gewenste eenmalige investeringen.

Reden daarvoor is het feit dat het project “IJperveld Integraal” daarin al goeddeels voorziet. In dit project vindt hiervan deels al financiering plaats en zullen aanvullende plannen (en begrotingen) worden gemaakt voor beheersinvesteringen.

5.4 Bereikte beheersafspraken

Uit de ingevulde beheersmatrices blijkt dat alle partijen in de toekomst de samenwerking in het beheer willen versterken en uitbreiden. Dat geldt niet voor het vaststellen van de natuurdoelen; daar blijft Landschap Noord-Holland aan zet. In het IJperveld zijn de doelen per perceel vastgelegd (op kaart). Maar waar het gaat om de organisatie en uitvoering van het beheer wordt en grotere samenwerking nagestreefd. Waar het gaat om concretisering van die samenwerking in beheersafspraken, bleken er twee complicerende factoren:

- het Landschap heeft een langlopend contract (15 jaar) heeft met één agrariër die een belangrijk deel van het veld beheert. Dit contract kan niet zomaar worden opgebroken;
- de toekomstige beheerssituatie wordt mede bepaald door de (resultaten van) uitvoering van de plannen “Roerdomp” en “IJperveld Integraal”. Het Landschap schat in dat er op zijn vroegst in de loop van 2004 door herverdeling van gronden ruimte komt voor nieuwe beheersafspraken.

In afwachting daarvan heeft het Landschap besloten om verdere idee- en besluitvorming over beheersafspraken op te schorten. Daarmee hebben de beheersafspraken voor het IJperveld in fase 2 nog geen concrete vormen aangenomen.

6 Westzaan

6.1 Beschrijving gebied en natuurdoelen

Het gebied

Westzaan is een waterrijk veenweidegebied ten westen van Zaandam. Het bestaat uit 3 delen: De Reef, het Westzijderveld en het Guisveld. Het gebied beslaat (excl. bebouwing) 1.300 ha, waarvan 1.100 ha land en 200 ha open water. In het gebied liggen percelen met vrij veel riet(kragen) en daartussen land met een opener karakter. Van de 1.100 ha is ongeveer 800 ha grasland en ongeveer 300 ha oevers en zeer natte graslanden.

In Westzaan is de invloed van de stad zichtbaar en voelbaar door de aanwezigheid van huizen, wegen en de bijbehorende recreatiedruk. Daarom is een deel van de graslanden met minder natuurwaarden ingericht als gebruiksnatuur. Verder zijn langs de randen wandel- en fietspaden aangelegd.

In Westzaan is circa 550 ha aangewezen als natuurgebied; 130 ha in De Reef, 160 ha in het Westzijderveld en 260 ha in het Guisveld. Het natuurgebied is voor 75% rijland en voor 25% vaarland. Staatsbosbeheer is eigenaar van circa 500 ha.

Vanwege de versnipperde verkaveling, de zeer natte omstandigheden en de aanwezigheid van vaarland is in 1998 een landinrichtingsproject gestart, gericht op een betere bereikbaarheid en verkaveling en op ontwikkeling van (brakwater)natuur.

De gebiedswerkgroep heeft zich gericht op De Reef en het Westzijderveld, waar het tezamen gaat om een oppervlakte van ongeveer 230 ha verworven natuurgebied.

Natuurdoelen

De belangrijkste natuurbeheerdoelen zijn behoud van de weidevogels, inclusief kritische soorten, en het behoud van verlandingsvegetaties. De verdeling van de natuurdoelen over het gebied is als volgt:

- weidevogelgrasland: 800 ha (62%). Het behoud van het weidevogelgebied is mede gericht op behoud van moeras- en watervogels;
- overgangssituaties/verlandingsvegetaties: 300 ha (23%). Het behoud van verlandingsvegetaties is gericht op jonge en oude verlandingen, op vochtig / natte soortenarme graslanden en rietland;
- water: 200 ha (15%).

Kijken we alleen naar de 'terrestrische' natuurdoelen, dan geldt voor 73% van de oppervlakte een weidevogeldoelstelling en voor 27% een botanische.

In *De Reef* is het beheer geheel gericht op weidevogels. In het *Westzijderveld* geldt in het zuidelijk deel een weidevogeldoelstelling; in het noordelijk deel wordt (inmiddels) moerasontwikkeling nagestreefd. Het *Guisveld* was een belangrijke kern voor weidevogels. Maar aangezien hier inmiddels een deel van de weidevogels en een belangrijk deel van de boeren zijn verdwenen, waardoor het beheer erg kostbaar wordt (zie § 6.2.2), wordt hier inmiddels ook gedeeltelijke moerasontwikkeling overwogen.

6.2 Huidige en gewenste beheer

6.2.1 Organisatie van het beheer

Staatsbosbeheer heeft van zijn 500 ha eigendommen ongeveer 225 ha in eigen beheer, voornamelijk in het Guisveld. De resterende 275 ha wordt beheerd door boeren die grond gebruiken op basis van meerjarige pachtcontracten (incl. natuurpacht ca 120 ha), éénjarige pachtcontracten (65 ha) en overige pacht (90 ha). Het gaat in totaal om circa 10 veehouderijbedrijven. Naar verwachting zal in de nabije toekomst een deel van deze boeren het bedrijf beëindigen. Daarmee ontstaat voor het beheer een flink knelpunt.

6.2.2 Resultaten van het beheer

In zijn algemeenheid is de weidevogelstelling in Westzaan steeds lastiger te realiseren. Er zijn echter belangrijke verschillen tussen en binnen de deelgebieden. In alle drie de deelgebieden vinden we nog stukken met een relatief goede weidevogelstand. Zo broeden in het Westzijderveld nog redelijke dichtheden van grutto, slobend, watersnip en zomertaling. Maar per saldo zijn de weidevogels flink achteruit gegaan. Als oorzaken worden genoemd:

- verstoring door de omliggende bebouwing en activiteiten;
- de afname van het boerenbeheer door afname van het aantal bedrijven, c.q. de animo voor reservaatbeheer bij boeren;
- bodemverzuring en vestiging van pitrus;
- plaatselijk zijn de percelen zo nat dat er een groot deel van het jaar sprake is van een plas-drassituatie. Dat is geen gunstig broedbiotoop en gaat op den duur ten koste van het bodemleven (en dus van de foerageermogelijkheden). De natte omstandigheden worden veroorzaakt door een combinatie van hoge peilen (vereist voor de bebouwing), maaiveldsdaling en slecht onderhouden onderbemalingen;
- mede als gevolg van de zeer natte omstandigheden: snelle uitbreiding van rietgroei op de smalle graslandpercelen. Ook hierdoor worden deze minder aantrekkelijk voor weidevogels.

6.3 Kosten van het beheer

6.3.1 Jaarlijkse beheerkosten

Op basis van praktijkervaring en de feitelijke situatie heeft de werkgroep een (voorlopige) inschatting gemaakt van de jaarlijkse kosten van het weidevogelbeheer. Bij de berekening zijn twee situaties onderscheiden:

- één met 25% vaarland en 75% rijland;
- één met 100% rijland.

Hanteren we de vier kostencategorieën voor beheer, dan is het beeld als volgt (zie bijlage 2):

- onderhoud voorzieningen (dammen, bruggen, hekken, greppels, molens): €205,- resp. €170,- per ha;
- graslandbeheer: €788,-, resp. €607,- per ha;
- water- en oeverbeheer: €131,-, resp. €123,- per ha;

- management: €210,- per ha.

In totaal komen daarmee de jaarlijkse kosten op €1.334,-, resp. €1.110,- per ha.

Brengen we hierop de opbrengsten in mindering ter waarde van het bedrag dat we in projectfase 1 hebben gehanteerd (€209,- per ha), dan resteert een netto-kostenpost van €1.125,-, resp. €901,- per ha.

6.3.2 Eenmalige kosten

De werkgroep heeft op 150 hectare in het Westzijderveld en de Reef de mogelijkheden voor optimalisering van inrichting en beheer geïnventariseerd. Op basis hiervan stelt de werkgroep de maatregelen voor zoals die in tabel 5 staan beschreven. Het kadeherstel in de Reef (Vaartse kant) à €160.000,- wordt aangepakt (en gefinancierd) in het kader van de landinrichting. Daarom zijn de kosten hiervan in een aparte kolom vermeld. Zoals blijkt uit tabel 5, gaat het over de geïnventariseerde 150 ha om een bedrag van ruim € 179.000,-, ofwel een gemiddelde investering van €1.200,- per ha. Rekenen we het kadeherstel mee, dan verdubbelen de kosten bijna tot ruim €339.000,-, ofwel gemiddeld €2.260,- per ha.

Tabel 5. Kosten van eenmalige investeringen in Westzaan (drie deelgebieden, tezamen 150 ha)

Maatregelen per gebied	lengte / aantal	kosten per eenheid (€)	kosten (€)	kosten landinr.
1. De Reef, Vaartse Kant				
Kades opknappen	1.600 m	100/m		160.000
Hek, gaas en palen vernieuwen	250 m	600/100 m	1.500	
Aanpassen molen blok Schellinger en Rutte	2		30.000	
Greppelpijpen aanleggen	1.900 m	12/m	22.800	
Damhekken	30	500/st	15.000	
Dammen opknappen en steenkorrel	15	1.000/st	15.000	
Grondwerk	3 dagen	500/d	1.500	
2. De Reef, Dorp				
Nieuwe dam aanleggen	1	7.000/st	7.000	
Greppelpijpen aanleggen	600 m	12/m	7.200	
Damhekken vernieuwen	12	500/st	6.000	
Dammen herstellen en steenkorrel	6	1.000/st	6.000	
Grondwerk	2 dagen	500/st	1.000	
3. Westzijderveld				
Hekwerk vernieuwen +opruimen oud hek	1.650 m	650/100 m	10.725	
Hekken vernieuwen	25	350/st	8.750	
Damhekken met zijkanten	8	500/st	4.000	
Dammen opknappen en steenkorrel	8	1.000/st	8.000	
Sloten opknappen	2.000 m	30 m/u	3.960	
Greppelpijpen aanleggen	600 m	12/m	7.200	
Weghalen dam naar wijk	1	1.000/st	1.000	
Opknappen pad met steenkorrel	100 m ²	15/m ²	1.500	
Molen vervangen	1		20.000	
Grondwerk	2 dagen	500/d	1.000	
Totaal			179.135	160.000
totaal per ha			1.200	

6.4 Bereikte beheersafspraken

Beheersmaatregelen

Staatsbosbeheer wil in Westzaan, net als in het Varkensland, sturen op beheersmaatregelen en niet op doelen. Voor de delen van Westzaan waarvoor een weidevogelstelling geldt, zijn de verdeling over de typen beheer (van zeer kritische tot algemene soorten) en de daarbij voorgestane beheersmaatregelen gelijk aan die voor het Varkensland. Korthedshalve verwijzen we hiervoor naar het onderdeel 'beheersmaatregelen' in § 3.4.

Organisatie van het beheer: het samenwerkingsarrangement

De situatie in Westzaan is enigszins complex:

- er loopt een landinrichting, waarin allerlei afspraken zijn en worden gemaakt over de inrichting van het gebied;
- er zijn in de directe omgeving nog maar weinig agrariërs over waarmee beheersafspraken zouden kunnen worden gemaakt.

Het heeft in Westzaan dan ook geruime tijd geduurd voordat er concrete samenwerkingsafspraken begonnen uit te kristalliseren. De afspraken zijn op dit moment nog steeds minder ver uitgewerkt dan die voor het Varkensland. De stand van zaken bij het afsluiten van fase 2 is als volgt:

- a. Ten opzichte van de huidige situatie willen alle partijen de samenwerking rond de organisatorische taken (hoe regelen we het beheer?) versterken.
- b. SBB blijft aan zet waar het gaat om de doeltoekenning, maar de keuze van de maatregelen voor een optimaal beheer vindt plaats in samenspraak. Op gebiedsniveau is overeenstemming over een beheersmozaïek; op bedrijfsniveau moet dit straks in samenspraak met de gebruikers worden vastgesteld.
- c. waar het gaat om de optimale organisatie van het beheer, lopen de meningen enigszins uiteen. Er zijn twee varianten in discussie:
 - SBB heeft voorkeur voor een variant als in het Varkensland, waarbij de agrarische natuurvereniging (dat is hier *Tussen IJ en Dijken*) offerte uitbrengt voor het beheer, c.q. 'aannemer' wordt voor het beheer van vrijkomende gronden. SBB wil dan wel voldoende organisatorische garanties en suggereert een samenwerkingsconstructie met de natuurvereniging Waterland, die (in tegenstelling tot *Tussen IJ en Dijken*) een eigen uitvoeringsorganisatie heeft;
 - de agrarische natuurvereniging heeft voorkeur voor een variant waarin SBB in samenspraak met de natuurvereniging een 'raamcontract' of 'raamplan' opstelt, waarin de beheersafspraken (incl. vergoedingen) op gebiedsniveau worden vastgelegd, maar de contractering op individuele basis (dus rechte lijn tussen SBB en individuele agrariërs) plaatsvindt.

SBB beraadt zich momenteel op de hoeveelheid financiële middelen die het kan en wil inzetten voor uitbesteding van (onderdelen van) het beheer.

Nog afgezien van de financiën vergt het operationaliseren van de samenwerking in Westzaan bovendien nader overleg om tot een organisatorische constructie te komen die voor alle partijen werkbaar is.

7 De crux: kosten en financieringsmogelijkheden

Cruciale handicap bij het totstandbrengen van concrete samenwerkingsafspraken zijn de tekortschietende financiën voor het reservaatbeheer. In dit hoofdstuk gaan we daarom apart in op de (structurele en eenmalige) kosten van het reservaatbeheer en op de dekkingsmogelijkheden daarvan.

7.1 Structurele en eenmalige kosten

In de hoofdstukken 3 tot en met 6 staan de berekeningen van de gebiedswerkgroepen beschreven. Deze vatten we hier nogmaals samen (zie ook tabel 6).

Jaarlijkse beheerskosten

De jaarlijkse kosten van weidevogelbeheer waren in fase 1 van het project voor een fictief reservaat berekend op minimaal €660,- en maximaal €1.860,- per ha. Deze berekeningen zijn nu opnieuw uitgevoerd voor de feitelijke situatie in de vier deelgebieden. De kosten blijken gemiddeld nog wat hoger uit te pakken en tussen de gebieden aanmerkelijk te verschillen: van €1.000,- tot wel €2.000,- per ha. Voor alle reservaten in Noord-Holland Midden heeft bureau Het Grote Oost in opdracht van de task-force de kosten van duurzaam beheer (incl. waterhuishouding en ontsluiting) berekend op bijna €1.750,- per ha (Wink & De Boer 2003). Opmerkelijk zijn de grote verschillen in beheerskosten tussen Westzaan en Wormer- en Jisperveld enerzijds en Varkensland en Ilperveld anderzijds. In het Varkensland zijn de kosten zelfs hoger dan de maxima die we voor dergelijke gebieden in fase 1 berekenden. Hier moet direct bij worden vermeld dat de beheerskosten zullen dalen als de berekende eenmalige investeringen zullen worden uitgevoerd. De ‘dure’ gebieden zijn ook precies de gebieden waar veel moet worden verbeterd aan de beheeromstandigheden. De kosten van botanisch beheer zijn niet opnieuw berekend, mede omdat dit type beheer minder vaak aan boeren wordt uitbesteed dan weidevogelbeheer.

Tabel 6. Berekende jaarlijkse kosten van (weidevogel)beheer en geschatte kosten van eenmalige investeringen

	Wormer- en Jisperveld	Westzaan		Varkensland	Ilperveld	
	100% rijland	25% vaar-, 75% rijland	100% rijland	50% vaar-, 50% rijland	75% vaar-, 25% rijland	100% vaarland
jaarlijkse beheerskosten (€per ha)*	1.033	1.125	901	2.338	1.615	1.899
eenmalige investeringen in verbetering natuur- en waterkwaliteit (€)	- per ha: 6.600 - hele gebied: 1,2 mln.	- per ha: 2.200 - hele gebied: 0,34 mln.**		- per ha: 4.370 - hele gebied: 0,87 mln.	n.v.t.	

* op de bruto-kosten is een vast bedrag van €209,- per ha aan baten (rapport fase 1) in mindering gebracht

** waarvan €0,16 mln. voor het opknappen van kades waarschijnlijk uit de landinrichting kan worden betaald

Eenmalige investeringen

Een inschatting van de eenmalige kosten in drie van de vier gebieden (in het IJperveld lopen aparte, reeds gefinancierde projecten voor eenmalige investeringen). Het gaat om de kosten van:

- infrastructuur, zoals het opknappen van dammen, hekken, greppels, molens etc.;
- optimaliseren van het natuurbeheer (bijv. pitrusbestrijding);
- verbeteren waterkwaliteit (bijv. baggeren, aanschaf baggerpompen).

De voorlopige berekeningen wijzen uit dat voor de drie werkgebieden tezamen (ruim 550 ha) een bedrag nodig zou zijn van ca €2,4 mln., ofwel gemiddeld bijna €4.400,- per ha. De kosten per ha verschillen sterk tussen de gebieden: van €2.200,- in Westzaan tot wel €6.600,- in het Wormer- en Jisperveld. Voor heel Noord-Holland Midden heeft bureau Het Grote Oost berekend dat er voor herinrichting van natuurgebieden een bedrag nodig is van ruim €23 mln. (Wink & De Boer 2003). Omgerekend over 6.600 ha natuurgebied is dat een bedrag van gemiddeld bijna €3.500,- per ha.

Het door ons berekende bedrag omvat nog *niet* de kosten van andersoortige eenmalige investeringen, zoals die in bedrijfsgebouwen en verkaveling. De behoefte hieraan is nog slechts voor een klein deel in beeld gebracht.

7.2 Financiering beheerskosten

Zowel de task-force Noord-Holland Midden als project in de Eilandspolder hebben uitgebreid in kaart gebracht welke financieringsbronnen er zijn en zouden kunnen zijn. Voor eenmalige investeringen blijkt gemakkelijker financiering te vinden dan voor structurele kosten. Op de financiering van de eenmalige kosten komen we terug in hoofdstuk 8. Hier beperken we ons nu tot de financieringsmogelijkheden voor de jaarlijkse beheerskosten.

7.2.1 Huidige geldstromen

Op dit moment zijn er vanuit het rijk de volgende geldstromen voor het reservaatbeheer:

1. de budgetten vanuit het Programma Beheer. De grondeigenaren kunnen gebruik maken van de Subsidieregeling natuurbeheer (SN), pachters soms (ook op verworven grond) van de Subsidieregeling agrarisch natuurbeheer (SAN). Alleen de particuliere terreinbeherende organisaties, dus niet SBB, maken gebruik van de SN;
2. de LNV-betalingen aan SBB. Deze bestaan net als bij de SN – uit genormeerde kosten van beheerswerkzaamheden, maar in tegenstelling tot de SN zijn hierop niet alleen de inkomsten uit de verkoop van hooi en vlees, maar ook de pachtinkomsten in mindering gebracht. Daardoor zijn de normbedragen niet vergelijkbaar. Anders dan de particuliere terreinbeherende organisaties ontvangt SBB daarnaast als semi-overheidsorganisatie een bedrag per ha voor organisatiekosten, eigenaarslasten zoals waterschapslasten en een recreatietoeslag. Bovenop het standaardbedrag per ha voor weidevogelbeheer in veenweidegebieden, ontvangt SBB voor de regio Noord-Holland Midden van het hoofdkantoor een jaarlijkse ‘vaartoeslag’ voor het arbeidsintensieve beheer van vaarpercelen.

De SN- en SBB-betalingen verschillen per natuurdoeltype. De meest gangbare doelpakketten en bijbehorende normbedragen zijn vermeld in tabel 7 en afgezet tegen de berekende normkosten in de vier deelgebieden. Het was de bedoeling dat de vier

gebiedswerkgroepen de bestaande geldstromen per gebied in kaart zouden brengen, maar dat is niet helemaal gelukt. De volgende gegevens zijn beschikbaar gekomen:

- Natuurmonumenten ontvangt voor 395 ha in het Wormer- en Jisperveld uit de SN een vergoeding van €477.400,- per zes jaar, ofwel gemiddeld ongeveer €200,- per ha per jaar (NB: de vergoeding voor zeer soortenrijk weidevogelgrasland bedraagt € 384,- per ha);
- van het Varkensland en Westzaan heeft SBB exploitatieoverzichten ter beschikking gesteld. Deze geven geen expliciet inzicht in de geldstromen, maar maken nogmaals de hoge kosten van het beheer duidelijk.

Conclusie: de omvang van de geldstromen in de vier deelgebieden is niet precies bekend.

Tabel 7. Dekking van de beheerskosten (€per ha per jaar) vanuit het ministerie van LNV

gebied	variatie beheerskosten	financiering LNV
Wormer- en Jisperveld Ijperveld	1.033 – 1.899	241 (soortenrijk weidevogelgrasland) 384 (zeer soortenrijk weidevogelgrasland)
Varkensland Westzaan	901 – 2.338	37* (doeltype veenweide) p.m. (andere doeltypen)

* incl. inkomsten uit pacht, excl. vaartoeslag, recreatietoeslag en eigenaarslasten

Daarnaast ontvangen de terreinbeheerders inkomsten uit *pacht* en soms (particuliere organisaties) *aanvullende geldbronnen* (donaties, legaten, entreegelden, Postcodeloterij, etc.) die voor beheer kunnen worden ingezet (zie voor deze laatste ook § 7.2.3).

Raadgevend bureau Het Grote Oost, dat in opdracht van de task-force de integrale kosten van het natuurbeheer berekende op €1.743,- per ha, heeft de *inkomsten* berekend op de helft van dit bedrag, ofwel ongeveer €870,- per ha (Wink & De Boer 2003). Voor de 5.540 ha natuurgebied zijn de belangrijkste inkomstenposten:

- SN-vergoedingen: gemiddeld €525,- per ha. Dit is een relatief hoog bedrag en waarschijnlijk een gemiddelde van weidevogel- en botanisch beheer. Uit gegevens van NM en LNH blijkt dat voor ‘onze’ reservaten hoofdzakelijk het pakket ‘zeer soortenrijk weidevogelgrasland’ à €384,- per ha wordt aangevraagd;
- algemene subsidie TBO’s: gemiddeld €16,- per ha;
- pachtinkomsten: gemiddeld €59,- per ha;
- inkomsten uit verkoop van vee: gemiddeld €209,- per ha.

Zoals bekend is in pachtsituaties de *verdeling* van de vergoeding tussen pachter en verpachter een veelbesproken onderwerp. Dit onderwerp is in de gebiedswerkgroepen van het project nauwelijks onderwerp van discussie geweest. Dat was een bewuste keuze, omdat:

- deze discussie alle andere kan overschaduwen;
- er langs andere sporen werd gewerkt aan aanvullende beheersbudgetten (zie § 7.2.3);
- zich in het West-Nederlandse project een werkgroep buigt over een objectieveerbare verdeelsleutel. Hierbij wordt rekening gehouden met de aspecten rechtvaardigheid (de vergoeding is bedoeld als dekking van de kosten van veldwerkzaamheden) en

redelijkheid (het is niet de bedoeling dat de terreinbeherende organisaties in grote financiële problemen komen). Als hier overeenstemming wordt bereikt over een verdeelsleutel – iets waarop overigens voorlopig nog geen zicht is – kan deze ook in Noord-Holland Midden worden gebruikt.

Waar SN-vergoedingen in het geding zijn, worden op dit moment louter ad-hocafspraken met individuele grondgebruikers gemaakt. Er zijn nog steeds veel situaties waar de pachters géén aandeel in de SN ontvangen of anderszins geld toe krijgen. Waar dat wel het geval is, zijn de afspraken zeer uiteenlopend:

- a. Staatsbosbeheer betaalt op dit moment het beheer van het centrale deel van het Varkensland tijdelijk (de afspraak loopt in 2004 af) op loonwerkbasis aan een veehouder uit de directe omgeving. SBB heeft nog geen duidelijkheid gegeven over de middelen die het vanaf nu kan en wil inzetten; deze duidelijkheid gaat overigens gelden voor heel Noord-Holland Midden en niet alleen voor het Varkensland;
- b. Landschap Noord-Holland heeft met één veehouder in het Ilperveld een beweidingscontract waarvoor de veehouder geld toe krijgt. Dit contract wordt momenteel herzien. In de Eilandspolder heeft het Landschap een tijdelijke collectieve afspraak (met tien pachters) gemaakt dat zij 80% van de SN-vergoeding ontvangen. Hier is op basis van de normkostentabellen gekeken welke activiteiten door de pachters worden uitgevoerd en welke bedragen daarbij horen. Elders is die verhouding soms 50-50%;
- c. in het Wormer- en Jisperveld is Natuurmonumenten in gesprek met twee pachters om incidenteel een belangrijk deel van de SN-vergoeding naar de pachters toe te sluizen om het beheer te kunnen rondzetten. Daarnaast heeft NM met één veehouder al geruime tijd een andere constructie getroffen: een notariële gebruiksovereenkomst gekoppeld aan een marktconform betaald natuurcontract.

Bij de beoordeling van de huidige geldstromen en de verdeling van de beschikbare vergoedingen moeten de volgende factoren worden betrokken:

- alle terreinbeheerders maken gebruik van de mogelijkheid om de beheerskosten tussen gebieden te ‘verevenen’: zo kunnen relatief dure gebieden zoals Noord-Holland Midden worden verevend tegen relatief goedkope. Ook kunnen de kosten van natuurdoeltypen onderling worden verevend. Ten slotte kunnen de kosten van relatief duur eigen beheer (bijv. van veenmosrietlanden) worden verevend tegen die van terreinen waarvoor pacht wordt ontvangen. Daardoor is het vaak niet zo dat de vergoeding voor een bepaald doeltype ook exact voor dat doeltype wordt gebruikt: de boekhouding van natuurterreinen is complexer. Ook verschillen de mogelijkheden tot verevening per organisatie. Zo kan het Landschap Noord-Holland alleen binnen de provincie verevenen en de twee andere organisaties landelijk. Overigens zijn recent ook voor Staatsbosbeheer de mogelijkheden tot geografische verevening aanmerkelijk beperkt;
- hoewel de vergoedingen grotendeels zijn bedoeld voor ‘veldwerkzaamheden’, zetten sommige organisaties deze middelen noodgedwongen ook in voor de organisatiekosten. Dit knelpunt, dat voor de provinciale Landschappen het grootst is, is reeds bij de introductie van het Programma Beheer indringend naar voren gebracht. Het beperkt in ieder geval de beschikbaarheid van de vergoeding voor de eigenlijke doelen.

7.2.2 Hoeveel extra geld is nodig?

Tabel 3 wekt de suggestie dat het verschil tussen de benodigde en de beschikbare vergoeding per gebied exact duidelijk is. Het is onomstotelijk waar dat de beschikbare vergoedingen niet volstaan. Maar:

- als we de kosten zouden berekenen volgens het normkostensysteem, maar met de kostenposten en uurtarieven waarmee de SN op dit moment werkt, komen we tot lagere bedragen (die overigens nog steeds fors hoger zijn dan de nu beschikbare). Zie hiervoor ook het rapport van fase 1;
- intern, tussen de beheerders onderling, kan minder 'normkostengericht' en meer marktgericht te werk worden gegaan en kan op basis van bestekken, offertes of veilingsystemen tot overeenstemming over de kostenvergoeding worden gekomen. Juist de fijnregeling van de beheersafspraken zou moeten leiden tot een beter inzicht in de werkelijk benodigde financiën.

Door deze factoren is er nog steeds geen exact inzicht in de bedragen die per gebied extra nodig zijn.

7.2.3 Welke aanvullende budgetten zijn denkbaar?

Aanvullende budgetten LNV

Als de beheerskosten in Noord-Holland Midden zoveel hoger blijken dan de generiek berekende gemiddelden, is de meest voor de hand liggende weg om te zoeken naar mogelijkheden voor aanvullende rijksfinanciering. Hier zijn twee ontwikkelingen van belang:

1. Naar aanleiding van het rapport van fase 1 heeft de minister van LNV de berekeningen en conclusies laten natrekken door zijn Expertisecentrum. Dit kwam medio 2003 tot de slotsom dat de berekeningen *grosso modo* kloppen. Daarop heeft de minister in een brief van december 2003 een opening geboden voor de ontwikkeling van een speciaal beheerpakket voor Noord-Holland Midden. Wil zo'n pakket tegemoetkomen aan het bijzondere karakter van dit gebied, dan zal het ook een hogere vergoeding moeten kennen.
2. In 2004 wordt het normkostensysteem van SBB geëvalueerd. Dit biedt aanknopingspunten om ook hier de problematiek van Noord-Holland Midden aan te kaarten.

Aanvullende budgetten terreinbeheerders

Zoals gezegd (§ 7.2.1) hebben de particuliere terreinbeheerders naast de LNV-betalingen inkomsten uit pacht, uit leden- en entreegelden en uit 'goede-doelenfondsen'. De omvang van deze middelen en de beschikbaarheid ervan voor beheer (ook de organisatiekosten moeten hieruit worden betaald) verschillen per organisatie. Op dit moment hebben zowel het Landschap als Natuurmonumenten te kennen gegeven dat zij geen structurele extra eigen middelen kunnen inzetten voor het beheer.

Gebiedsfonds Nationaal Landschap

Zoals bekend werkt de task-force Noord-Holland Midden aan een gebiedsfonds waaruit onder meer aanvullende beheersvergoedingen kunnen worden verstrekt. Er is een

Stichting Nationaal Landschap Noord-Holland Midden in oprichting, die mede als beheerder van het fonds kan optreden. Een speciale werkgroep van de task-force is belast met de fondswerving. Voor de berekende €10,5 à 12,5 mln. tekort voor het gebied heeft de task-force het volgende dekkingsvoorstel ontwikkeld (*Toekomst Veen(weide)gebied Noord-Hollands Midden 2003*):

- ca €4 mln. per jaar uit de regio zelf (betrokkenheid burgers en bedrijven);
- ca €4 mln. van EU en rijk;
- ca €1,5 mln. per jaar vanuit provinciale UNA- en EHS-gelden;
- ca €1,5 mln. per jaar door uitbreiding van de bergboerenregeling en door efficiency en 'ontschotting'.

8 Hoe verder?

Gegeven de resultaten die we in fase 2 van het samenwerkingsproject hebben bereikt, welke verdere activiteiten kunnen dan het best worden ondernomen? Daarover gaat dit hoofdstuk. Maar eerst maken we de balans op van de resultaten van fase 2.

8.1 Eindbalans van fase 2

Bezien we de overall-resultaten van fase 2 en vergelijken we deze met de doelen die we onszelf (in het projectvoorstel en de opdracht aan de werkgroepen) hebben gesteld, dan kunnen we het volgende concluderen.

Wat ging goed?

- natuurdoelen, beheersmaatregelen en kosten zijn per deelgebied secuur in kaart gebracht;
- over doelen, maatregelen en kosten is in de werkgroepen consensus bereikt;
- de betrokken partijen hebben in detail aangegeven wie het meest in aanmerking komt voor de verschillende taken in het reservaatbeheer (matrices); de samengevoegde matrices laten een tendens zien in de richting van een grotere samenwerking, c.q. een grotere rol voor agrariërs en agrarische natuurverenigingen;
- in enkele gebieden (Varkensland, Wormer- en Jisperveld) zijn aardige samenwerkingsafspraken uitgekristalliseerd. Hier zouden op korte termijn zaken kunnen worden gedaan, ware het niet dat de financiën nog een probleem vormen.

Wat kon beter?

- het gebrek aan (zicht op) voldoende beheersbudgetten blijkt een belangrijke hindernis voor het maken van concrete afspraken. Daardoor zijn we met de discussie over de financiering van het beheer en met de invulling van concrete samenwerkingsafspraken aanmerkelijk minder ver gekomen dan we aanvankelijk voor ogen hadden (zie het stappenplan in bijlage 1);
- als gevolg daarvan kunnen we bij het afsluiten van fase 2 nog niet de kant-en-klare 'reservaatgebruiksplannen' opleveren die de partijen elkaar en de financiers hadden beloofd. Dat is natuurlijk mede een gevolg van het feit dat het werk sterk procesgericht is en de precieze uitkomst daarmee tot op zekere hoogte ongewis;
- er zijn belangrijke 'faseverschillen' tussen de gebieden ontstaan, waarbij er in twee gebieden (Westzaan, Ilperveld) nogal wat aanvullend overleg moet plaatsvinden. In Westzaan is vooral het vraagstuk van de organisatie van het beheer nog onaf, in het Ilperveld is alle overleg opgeschort tot er meer duidelijkheid is over de toekomstige beheerssituatie.

8.2 Voorstel voor vervolgactiviteiten

De gebiedswerkgroepen hebben hun werk nog niet helemaal af (zie § 8.1). Hier kan nog aanvullende energie op worden gezet, met name in Westzaan en het Ilperveld.

Daarnaast is de beschikbaarheid van toereikende financiën van cruciaal belang. Wat betreft dit laatste zijn voor de langere termijn drie inspanningen van betekenis (zie ook § 7.2.3):

- de ontwikkeling van een gebiedsspecifiek SN-pakket met een hogere vergoeding. De provincie moet zo'n pakket voordragen bij het ministerie;
- de evaluatie van de SBB-normkostensystematiek. Deze biedt kansen om de problematiek van Noord-Holland Midden opnieuw onder de aandacht te brengen;
- de vorming van een gebiedsfonds waaruit het beheer (aanvullend) kan worden betaald. De task-force (c.q. stichting Nationaal Landschap) is hiermee druk bezig.

Aan deze drie sporen wordt al gewerkt. Omdat de problemen zeer urgent zijn en de verwachting is dat het enkele jaren zal duren voor deze sporen in de praktijk vruchten afwerpen, hebben we daarnaast voorstellen geformuleerd voor de korte termijn. Daarbij stellen we voor om langs drie sporen verder te werken:

1. Een subsidie-aanvraag voor eenmalige investeringen indienen bij De Groene Long.
2. Een provinciaal reservatenfonds voor tijdelijke of incidentele tegemoetkomingen in de beheerskosten (een 'overbruggingsfonds').
3. Een subsidie-aanvraag voor een project om dit alles verder te ontwikkelen en begeleiden.

Deze drie sporen lichten we hierna verder toe.

Vooraf: er is overeenstemming bereikt met het project "Toekomst Eilandspolder" om bij de hier beoogde (vooral financiële) vervolgactiviteiten samen op te trekken. Er vindt nog overleg plaats in hoeverre dit ook kan gelden voor Oostzaan, waar vanuit het West-Nederlandse reservatenproject is gewerkt aan samenwerkingsafspraken en waar inmiddels SBB en WLTO overleg voeren over een project.

8.2.1 Eenmalige investeringen: Groene Long

Voorstel is om de kosten van eenmalige investeringen die passen bij de regelingen die de Groene Long onder zijn hoede heeft, voor subsidie in te dienen bij De Groene Long. Het meest in aanmerking komen de volgende budgetten:

- POP / INTERREG (50% subsidie);
- BIRK (ministerie van VROM; 20% subsidie).

De Groene Long heeft hiervoor interesse getoond en aangegeven dat hiervoor niet per se de standaard-indieningstranches hoeven te worden gehanteerd. Het voorstel zou bij voorkeur moeten worden opgesteld en ingediend door de gezamenlijke organisaties. Gezien de begrensde subsidiepercentages is in beide gevallen overigens nog substantiële aanvullende financiering nodig.

8.2.2 Beheergelden korte termijn: tijdelijk provinciaal fonds

Vooruitlopend op het gebiedsfonds dat de task-force voorstaat stellen we voor om een tijdelijk provinciaal reservatenfonds in het leven te roepen voor incidentele

‘overbruggingsbijdragen’ in de beheerskosten. Het fonds zou operationeel moeten zijn zo lang er nog geen sprake is van een nieuw SN-pakket, een definitief gebiedsfonds of een bevredigende verdelingsafspraken tussen eigenaar en gebruiker. Idee is om de provincie te vragen een fors bedrag (bijv. €10 mln.) te reserveren waarmee uit het rendement (bij een ‘veilig’ beleggingspercentage ca €400.000,- per jaar) zinvolle zaken kunnen worden gefinancierd. Dat kan grofweg langs twee sporen:

- a. betalen van een *aanvullende hectarevergoeding*. Hier zijn verschillende keuzen mogelijk, mede afhankelijk van de doelen van het proeffonds (zie hierna);
- b. indirect: *financiering van investeringen die de beheerskosten verlagen*, c.q. het beheer anderszins aantrekkelijker maken. In de Eilandspolder is bijvoorbeeld gekozen voor investeringen in bedrijfsgebouwen (‘stal voor natuur’, waarbij nieuw te bouwen potstallen in reservaten in gebruik worden gegeven aan veehouders) en melkquotum (‘melk voor natuur’, waarbij een ‘gebiedsquotum’ wordt verworven en elke ha goed reservaatbeheer leidt tot toedeling van extra bedrijfsquotum). Het eerste kan wellicht worden gesubsidieerd door De Groene Long (dit overlapt dan met het eerste spoor), het tweede zou uit een reservatenfonds kunnen worden gefinancierd.

Aanvullende hectarevergoeding

Met een overbruggingsfonds kunnen we verschillende doelen dienen. Bijvoorbeeld:

- realiseren van een duurzaam reservaatbeheer. In dit geval zou de beschikbare vergoeding moeten worden aangevuld tot een niveau waarmee duurzaam beheer kan worden bewerkstelligd. Als referentie kan daarbij worden uitgegaan van het gemiddelde voor NH-M zoals berekend door Het Grote Oost (ca €1.750,- per ha), de bedragen die voor de deelgebieden zijn berekend (variërend van €1.000,- tot 2.000,- per ha) of het bedrag waarvoor de veehouders, c.q. de agrarische natuurvereniging het beheer aanbiedt te kunnen doen. De twee eerste benaderingen zijn normkostenbenaderingen, de laatste is een meer marktgerichte benadering. Hiervoor hebben we voorlopig nog weinig aanknopingspunten, omdat er nog in geen van de gebieden een gebudgetteerd samenwerkingsarrangement ligt. In alle gevallen moeten ‘afrekenbare’ criteria worden geformuleerd wanneer de pilot geslaagd kan worden genoemd, dus wanneer er sprake is van duurzaam beheer;
- oefenen met een gebiedsfonds. In dat geval kunnen in beginsel willekeurige bedragen worden uitgekeerd, bijvoorbeeld op een van de andere geschetste manieren. Wel kan het zijn dat de pilotvragen (wat willen we te weten komen?) mede bepalend zijn voor de hoogte van de uitgekeerde vergoedingen;
- betalen waarvoor het rijk niet betaalt (en wellicht ook nooit gaat betalen). In dit geval kan worden gekozen voor het vergoeden van maatregelen die bijdragen aan een goed natuurbeheer, maar door de SN niet worden vergoed (bijvoorbeeld slootonderhoud, onderhoud van dammen, hekken en molens, verweiden van vee). Omdat het onzeker is of een nieuw SN-pakket deze maatregelen zal bevatten, bestaat de kans dat dit type vergoedingen langdurig zal moeten worden betaald. Dat verhoudt zich slecht met het tijdelijke karakter van het fonds;
- zoveel mogelijk reservaatbedrijven een steuntje in de rug geven. In dit geval kan het maximaal haalbaar geachte fondsbedrag (en het daaruit voortkomende rendement) als richtlijn worden gekozen en worden verdeeld over de deelnemende hectares (momenteel ca 2.000 ha). Bij een fondsrendement van €400.000,- per jaar levert dat

gemiddeld €200,- per ha op. Dit bedrag moet dan natuurlijk wel nader worden onderbouwd.

Het is gewenst dat uit deze mogelijke doelen snel een keuze wordt gemaakt. Die bepaalt immers sterk de omvang van de benodigde financiële middelen, c.q. de oppervlakte die kan worden betrokken.

Aandachtspunten en afwegingen

Welke financieringsvorm ook wordt gekozen, steeds moeten secuur de volgende *afwegingen* worden gemaakt:

- a. aanvullende hectarevergoedingen bovenop die vanuit de SN, zijn in beginsel niet toegestaan. Ten eerste mogen subsidieregelingen niet ‘stapelen’ op één perceel (bepaling in SN zelf). Ten tweede zal LNV waarschijnlijk verlangen dat de provincie hiervoor de staatssteunprocedure doorloopt. Indirecte steun in de vorm van investeringssubsidies kennen niet het eerste bezwaar (stapeling), maar moeten vaak – als deze niet via reeds goedgekeurde regelingen worden verleend – eveneens de staatssteuntoets doorlopen. Op dit moment kost een staatssteunprocedure al snel 1,5 à 2 jaar. Die termijn is alleen te bekorten als de minister zich persoonlijk inspant om de aanvraag hoger op de stapel te krijgen. In andere gebieden waar iets soortgelijks speelt (bijv. Midden-Delfland) is hij daartoe niet bereid gebleken. Willen we op zeer korte termijn iets regelen, dan is het gewenst veel creativiteit te steken in beloningsvormen die ook op korte termijn kunnen worden geïntroduceerd;
- b. betalen van hoge, maar tijdelijke aanvullende hectarevergoedingen is bovendien riskant omdat nog niet bekend is hoe hoog de vergoeding van een eventueel nieuw SN-pakket zal uitpakken. Als we nu erg hoge bedragen gaan betalen, moet er over twee jaar wellicht een teleurstelling worden verwerkt. Dat is fnuikend voor motivatie en draagvlak;
- c. is het overbruggingsfonds bedoeld voor alle gebieden die nu betrokken zijn in de reservatenprojecten of voor een selectie daaruit? Met andere woorden (gezien het feit dat we de provincie niet om een onmogelijke investering kunnen vragen): zetten we de beschikbare fondsmiddelen geconcentreerd in (met relatief hoge vergoedingen per ha of per bedrijf) of gespreid over alle gebieden? Deze beslissing hangt mede samen met de doelen die we met het fonds voor ogen hebben (zie terug). Overigens heeft de Eilandspolder expliciet aangegeven, met de gehele oppervlakte (ca 1.000 ha) te willen meedoen en geen ‘binnengrenzen’ te willen trekken. En in Waterland zijn van meet af aan al ‘binnengrenzen’ getrokken en gaat het in de drie deelgebieden die het verst zijn om ruim 800 ha (2 x ca 200 + ca 400 ha). Om de pilots overzichtelijk te houden en waterhuishoudkundige eenheden te zoeken hebben de Waterlandse gebiedswerkgroepen gezien of binnen de werkgebieden tot een verdere inperking kan worden gekomen. Dat blijkt niet eenvoudig. Bovendien speelt het risico van ‘scheve ogen’ een rol;
- d. het fonds moet in zijn bestedingen de mogelijkheid bieden tot gebiedsgericht maatwerk. Dat wil zeggen: elk gebied moet zijn eigen, passende bestedingen kunnen kiezen.

Hier ligt dus een dilemma: enerzijds willen we zo snel mogelijk een (concreet en financieel) fondsvoorstel neerleggen bij de provincie, anderzijds willen we ruimte houden voor regionaal maatwerk en hebben we nog wat tijd nodig voor nadere uitwerking. Er vindt momenteel overleg plaats met de provincie om te kijken hoe we hier uit kunnen komen.

8.2.3 Apart project voor idee-ontwikkeling en begeleiding

Er gaat nog heel wat menskracht zitten in onder meer:

- het uit-ontwikkelen van operationele beheersafspraken (incl. financieringsafspraken);
- het opstellen van projectplannen en gespecificeerde begrotingen voor De Groene Long;
- het uitwerken van ideeën en voorstellen voor het beoogde provinciale reservatenfonds (fondsvorming, fondsbestuur, bestedingen etc.).

Voor deze verdere ideevorming, uitwerking, begeleiding etc. kan een apart project worden geformuleerd. Voorstel is om hiervoor vanuit beide projecten (Waterland en Eilandspolder) een klein projectteam te formeren.

Zodra de projecten in Waterland en de Eilandspolder de implementatiefase ingaan, kan eveneens worden gezien wat de meest doelmatige organisatiestructuur is om deze projecten te begeleiden. Vanuit beide stuurgroepen is namelijk herhaaldelijk aangegeven dat het aantal fora rondom de samenwerking aan reservaatbeheer wel erg groot is. Er moet dan een evenwicht worden gezocht tussen regionaal maatwerk en een efficiënte aansturing, bijvoorbeeld in de vorm van een centrale stuurgroep met daaronder een aantal regionale werkgroepen. De relatie met het Nationaal Landschap en het beoogde gebiedsfonds is daarbij een nadrukkelijk aandachtspunt.

9 Samenvatting, conclusies en aanbevelingen

In dit hoofdstuk formuleren we puntsgewijs de conclusies en aanbevelingen uit fase 2 van het project. Deze vormen tegelijk de samenvatting van de voornaamste projectresultaten.

1. In fase 2 van het samenwerkingsproject is in vier reservaten gewerkt aan het concretiseren van beheers- en financieringsafspraken. Daartoe zijn vier gebiedswerkgroepen geformeerd die de huidige en gewenste beheerssituatie gedetailleerd in beeld hebben gebracht, de beheerskosten en financieringsmogelijkheden op een rij hebben gezet en hebben geprobeerd om concrete beheersafspraken te maken tussen terreinbeheerders en boeren in de betrokken gebieden. Dit is steeds gebeurd onder leiding van een vaste procesbegeleider en secretaris. Daarnaast waren in elk gebied verschillende vertegenwoordigers van de betrokken terreinbeheerder en vanuit de landbouw vertegenwoordigd. In drie van de vier gebieden nam bovendien de meest betrokken gemeente deel.
2. De vier gebieden zijn het Varkensland (530 ha verworven door Staatsbosbeheer, werkgebied 200 ha), het Wormer- en Jisperveld (650 ha verworven door Natuurmonumenten, werkgebied ca 400 ha), Westzaan (500 ha verworven door Staatsbosbeheer, werkgebied ca 228 ha) en het Ilperveld (585 ha verworven door Landschap Noord-Holland, werkgebied vooralsnog het gehele Ilperveld). Het totale werkgebied beslaat dus bijna 1.400 ha.
3. De natuurdoelen zijn per gebied zo secuur mogelijk geformuleerd. In drie van de vier gebieden gaat het voor minimaal 85% van de oppervlakte om weidevogelbeheer; alleen Westzaan (waar al enkele gebieden zijn opgegeven voor weidevogels) kent een aanmerkelijk aandeel (27%) botanisch beheer. In sommige gebieden zijn de natuurdoelen op perceelsniveau vastgelegd, in andere zijn de doelen op een wat groter schaalniveau (op basis van kansrijke delen van een gebied) vastgelegd. Omdat de terreinbeheerders vooral de werkzaamheden voor weidevogelbeheer willen uitbesteden aan boeren en zelden ook die voor botanisch beheer, heeft het project zich vooral toegespitst op weidevogelbeheer.
4. In drie van de vier gebieden is ook overeenstemming bereikt over een optimaal ruimtelijk mozaïek aan beheersmaatregelen voor weidevogels. Dit wordt gezien als streefbeeld en wordt niet per perceel vastgelegd – er moet immers ook ruimte blijven voor maatwerk per bedrijf. Het mozaïek bestaat ruwweg uit een kwart beweid land en driekwart maailand, waarbij het maailand in fasen (verspreid over de maand juni) wordt gemaaid. Daarnaast is er idealiter een kleine oppervlakte plasdrasland aanwezig.
5. Als hulpmiddel bij het maken van beheersafspraken is de zogeheten beheersarrangementenmatrix gehanteerd, waarin alle werkzaamheden bij het reservaatbeheer worden afgezet tegen de uitvoerders van die activiteiten (de actoren). Elk werkgroepslid heeft twee matrices ingevuld: één voor de huidige en

één voor de gewenste situatie. Vervolgens zijn de uitkomsten onderling vergeleken. De overeenkomsten vormden een gemakkelijke basis voor samenwerkingsafspraken; de verschillen vormden onderwerp van discussie in de daaropvolgende bijeenkomsten. Opmerkelijke uitkomsten zijn:

- op een enkele uitzondering na is er consensus over het feit dat de natuurdoelen worden vastgesteld door de overheid en de grondeigenaar;
- de algehele tendens van de matrices is een verschuiving naar een (vergeleken met de huidige situatie) grotere betrokkenheid van agrariërs en agrarische natuurverenigingen bij het reservaatbeheer. Deze betrokkenheid behelst niet alleen het 'werk in het veld', maar ook organisatorische taken zoals planvorming en PR.

De matrices hebben aan de basis gestaan van de meer precieze beheersafspraken zoals we die beschrijven onder de punten 7 t/m 10.

6. Nadat overeenstemming was bereikt over doelen en maatregelen, is gesproken over de toekomstige organisatie en financiering van het beheer. Op dit punt bleek de samenwerking in de praktijk weerbarstig en is deze uiteindelijk in een impasse beland. Hoewel in twee van de vier gebieden concrete ideeën zijn geformuleerd over de organisatie van het beheer (zie de punten 7 tot en 8), wordt de realisering hiervan vooralsnog verhinderd door:
 - a. een financieringsprobleem: er is onvoldoende geld om het jaarlijkse beheer te bekostigen. Dit is een terugkerend probleem, waarvoor nu snel een oplossing dient te worden gevonden (zie ook de punten 13 en 14). De bereikte afspraken zoals hierna geschetst, geven dus weer hoe het beheer *zou kunnen worden* georganiseerd zodra het financieringsprobleem is opgelost;
 - b. onenigheid over de contractuele basis waarop de beheers- en organisatieafspraken moeten worden gestoeld. Deze moet bij voorkeur optimaal recht doen aan zowel de duurzaamheid van het gebruik en de flexibiliteit in (de mogelijkheden tot bijsturing van het) beheer. Deze kwestie, die reeds drie jaar terug in het West-Nederlandse reservatenproject is geconstateerd, speelt nu ook het project in de Eilandspolder parten. Dit probleem is op twee manieren op te lossen:
 - door snel juridisch advies in te winnen over de meest geëigende contractvormen;
 - de betrokken partijen zouden experimenteeruimte kunnen bieden voor nieuwe contractvormen.

Het is van groot belang om de ontstane impasse te doorbreken. In de volgende punten worden weliswaar diverse mogelijkheden beschreven voor vervolgstappen, maar deze hebben alleen realiteitswaarde als de mogelijkheden en de motivatie aanwezig zijn om daadwerkelijk nadere afspraken te maken.

7. In het Varkensland ziet het bereikte samenwerkingsarrangement er als volgt uit:
 - er komt een collectief contract tussen Staatsbosbeheer en de agrarische natuurvereniging, om te beginnen voor de ca 130 pachtvrije hectares in het centrale deel;
 - hiervoor wordt de natuurvereniging uitgenodigd om offerte uit te brengen;
 - als de offerte wordt gehonoreerd, regelt de natuurvereniging het beheer met de individuele agrariërs;

- voor de uitvoering van het beheer is de oprichting van een gezamenlijke beheersorganisatie (bijv. een stichting) overwogen naar het voorbeeld van de Lekuiterswaarden (Zuid-Hollands Landschap en natuurvereniging Den Hâneker). De meerwaarde van deze optie ten opzichte van een collectief contract in een ‘opdrachtgever-opdrachtnemerrelatie’ is nog in discussie.

Het is nog niet duidelijk welke financiële bijdrage Staatsbosbeheer kan leveren aan de financiering van het beheer.

Logische vervolgstap in dit gebied is het opstellen van een plan met offerte voor het pachtvrije deel. Dit zou moeten gebeuren door de agrarische natuurvereniging in overleg met enkele veehouders. SBB kan plan en offerte vervolgens toetsen op redelijkheid. Zodra SBB duidelijkheid heeft gegeven over de eigen financiële bijdrage, ontstaat een helder beeld van het benodigde aanvullende budget.

8. In het Wormer- en Jisperveld zien de beheersafspraken er als volgt uit:

- zodra er grond vrij van pacht komt, vindt er overleg plaats tussen Natuurmonumenten en de agrarische natuurvereniging om de invulling van het beheer te bepalen en voorstellen voor beherende agrariërs uit te wisselen. De invulling van beheer en beheerder gaat dus altijd in overleg en op basis van de op kaart vastgelegde natuurdoelen en op papier vastgelegde beheersmozaïeken (streefbeelden);
- uiteindelijk doet de natuurvereniging een voorstel voor een beheerder. Bij de selectie daarvan worden transparante criteria gebruikt.

Het is nog niet duidelijk welke middelen Natuurmonumenten kan inzetten voor de financiering van het beheer. Natuurmonumenten wil hierover pas besluiten nemen zodra er meer duidelijkheid is over een mogelijk nieuw beheerspakket voor Noord-Holland Midden (zie ook punt 13) en over de landelijke gevolgen van zo’n besluit. Zodra Natuurmonumenten die duidelijkheid verschaft, ligt hier in beginsel een operationele procedureafpraak voor situaties waarin gronden pachtvrij komen.

9. In Westzaan is eveneens (op hoofdlijnen) overeenstemming bereikt over het gewenste beheer. Ook hier zou Staatsbosbeheer het liefst collectief zaken doen met de agrarische natuurvereniging (in dit gebied is dat *Tussen IJ en Dijken*), maar die is daarin terughoudend. Ook een organisatorische samenwerking met de natuurvereniging Waterland, die beschikt over een eigen uitvoeringsorganisatie, is denkbaar. Alternatief is een ‘raamovereenkomst’ of ‘afsprakenkader’ tussen SBB en Tussen IJ en Dijken, die als basis fungeert voor individuele contracten. In zo’n overeenkomst kunnen de basisvoorwaarden voor individuele contractering worden vastgelegd. Hiervan is SBB echter wat minder gecharmeerd. Hier ligt een duidelijk dilemma.

Mogelijke vervolgstap in dit gebied is om alle (grotere) agrarische grondgebruikers (dat zijn er hier slechts weinig) bijeen te halen om te proberen afspraken te maken over het beheer en de organisatie daarvan. Inmiddels is er overleg met de agrarische natuurvereniging om zo’n overleg te organiseren.

10. In het IJperveld is de samenwerking bij het afsluiten van fase 2 nog niet goed uit de verf gekomen. De werkgroep is hier niet verder gekomen dan het bepalen van de natuurdoelen en het berekenen van beheerskosten. Hierbij speelt onder meer mee dat er reeds zoveel andere activiteiten in gang zijn gezet, dat de toekomstige

beheersituatie op dit moment nog zeer onduidelijk is. Om die reden heeft Landschap Noord-Holland eind 2003 het overleg in de gebiedswerkgroep opgeschort tot die duidelijkheid er wel is.

Net als in Westzaan zou een volgende stap hier kunnen zijn om alle grondgebruikers bijeen te halen om te praten over de toekomstige organisatie van het beheer. Ook hier gaat het slechts om een gering aantal grotere grondgebruikers. Eerste stap moet daar wellicht een ronde langs individuele veehouders zijn om hun ideeën en toekomstplannen te achterhalen. Omdat het Landschap voor de weidevogels meerwaarde wil bereiken door een goede afstemming van beheer binnen en buiten de eigendommen, wil het zich hierbij niet beperken tot het verworven reservaat.

11. De kosten van de reservaten zijn per gebied nauwkeurig in beeld gebracht. Het gaat om twee soorten kosten:

- de jaarlijkse kosten van het beheer. Deze variëren sterk per gebied en bewegen zich – althans bij toepassing van de ook in fase 1 gebruikte normkostensystematiek – grofweg tussen €1.000,- en 2.000,- per ha. Opmerkelijk zijn de hoge kosten die zelfs een gebied met 100% rijland met zich mee kan brengen (Westzaan, Wormer- en Jisperveld) en de relatief hoge kosten in gebieden met een grote ‘investeringsachterstand’ (Varkensland, Ilperveld);
- de benodigde investeringen in externe omstandigheden (waterbeheersing, ontsluiting, baggerwerk) en optimalisering van het natuurbeheer (bijv. verzuringsbestrijding). Deze variëren van €2.200,- tot €6.600,- per ha en bedragen voor drie van de vier gebieden (excl. Ilperveld) in totaal ca €2,4 mln., ofwel gemiddeld bijna €4.400,- per ha.

De verwachting is dat de jaarlijkse beheerskosten zullen dalen als de ‘investeringsachterstand’ is weggewerkt. Deze besparing is door de werkgroepen nog niet in beeld gebracht. Daarnaast is van belang dat in de praktijk van het reservaatbeheer desgewenst vormen van *marktwerking* kunnen worden toegepast – vergelijk de aanbesteding van het beheer op offertebasis zoals voorgestaan in het Varkensland. Ook hierdoor kunnen de kosten in de praktijk anders uitpakken dan hier berekend.

12. Het is de bedoeling om de kosten van de benodigde investeringen voor subsidiëring in te dienen bij programmabureau De Groene Long, waar verschillende geldstromen samenkomen. Het is gewenst dat de partijen die in het project samenwerken dit gezamenlijk en slagvaardig oppakken. Omdat de subsidieregelingen die bij De Groene Long samenkomen slechts een deel van de kosten (20 tot 50%) financieren, is het ook gewenst om op korte termijn de mogelijkheden van medefinanciering te verkennen.

13. De voor het beheer beschikbare middelen zijn lang niet toereikend om de financiering rond te krijgen. De verdere ontwikkeling van samenwerkingsafspraken, ofwel het feitelijk zaken doen, wordt hierdoor ernstig belemmerd. De minister van LNV heeft bij discussies over toepassing van de SN herhaaldelijk aangegeven dat de partijen er onderling uit moeten komen, maar daarvoor blijken de financiële drempels zelfs na twee jaar samenwerken helaas te hoog. Voor aanvullende beheermiddelen zijn de volgende drie sporen van belang:

- vanuit het project (briefwisseling met de minister van LNV, toetsing rapport fase 1 door het LNV-Expertisecentrum) is een opening gecreëerd om te komen tot de ontwikkeling van een toegespitst beheerpakket voor Noord-Holland Midden. Het is van cruciaal belang dat zo'n pakket er komt. De projectpartijen roepen het ministerie en de provincie, die zo'n pakket moet voordragen, op om de ontwikkeling voortvarend te steunen;
 - de SBB-normkostensystematiek wordt in 2004 geëvalueerd. De mogelijkheden die dit biedt om de beheersproblematiek van Noord-Holland Midden aan te kaarten, moeten niet onbenut blijven;
 - de *task-force* voor Noord-Holland Midden, die begin 2003 is geformeerd, heeft voorstellen ontwikkeld voor een gebiedsfonds waaruit onder meer aanvullende beheersgelden kunnen worden betaald. De fondswerving is inmiddels voortvarend ter hand genomen.
14. Omdat de problemen zeer urgent zijn en de onder punt 11 genoemde oplossingsrichtingen naar verwachting pas over 2 à 3 jaar soelaas bieden, stellen we voor om – vooruitlopend op het fonds van de task-force – op zeer korte termijn een tijdelijk provinciaal reservatenfonds of ‘overbruggingsfonds’ in het leven te roepen. Idee is dat dit een louter met provinciale middelen gevuld fonds is, waaruit alleen het *fondsrendement* wordt benut. Als de oplossingen voor de langere termijn zijn gerealiseerd, kunnen de middelen terugvloeien in de provinciale schatkist. De precieze besteding van de fondsgelden (aanvullende hectarevergoedingen, kostenverlagende investeringen) moet nog nader worden uitgewerkt. Wij roepen de provincie op om dit voorstel serieus in overweging te nemen en bij een positief oordeel de uitwerking snel ter hand te nemen.
15. Met het project “Toekomst Eilandspolder” is afgesproken om bij het traject onder de punten 11 (Groene Long) en 13 (provinciaal reservatenfonds) samen op te trekken. Daarnaast is het gewenst om te bezien of hierbij ook Oostzaan (dat onderdeel was van het West-Nederlands project en waar de knelpunten eveneens urgent en zeer vergelijkbaar zijn) kan worden betrokken, zodat een optimale krachtenbundeling ontstaat.
16. Nu de projecten in Waterland en de Eilandspolder binnenkort beide een nieuwe fase ingaan, is het zinvol om de organisatiestructuur opnieuw onder de loep te nemen. Wellicht zijn – met behoud van de mogelijkheid tot maatwerk per gebied – efficiëntere organisatievormen mogelijk. Hierbij is ook een nauwe afstemming met de task-force, c.q. het Nationaal Landschap i.o. van belang.

Bronnen

- Hest, N. van 2003a. *Reservaatgebieden in Noord-Holland Midden – Beschrijving van de deelgebieden*. Stagerapport Provincie Noord-Holland. Haarlem.
- Hest, N. van 2003b. *Reservaatgebieden in Noord-Holland Midden – Bestaande en gewenste situatie (analyse)*. Stagerapport Provincie Noord-Holland. Haarlem.
- Terwan, P. 2002. *Samen werken aan het beheer van reservaten in Noord-Holland Midden – Deel 1: een gereedschapskist voor beheersafspraken tussen landbouw en natuurbescherming*. Vereniging Agrarisch Natuurbeheer Waterland, Vereniging Agrarisch Natuurbeheer “Tussen IJ en Dijken”, Vereniging Natuurmonumenten, Staatsbosbeheer, Stichting Het Noord-Hollands Landschap. Purmerend.
- Toekomst Veen(weide)gebied Noord-Hollands Midden – Keuzevoorstel op hoofdlijnen. Eindrapport*. 2003. Taskforce Noord-Hollands Midden.
- Wink, H.A. & F. de Boer 2003. *Financiën en financiële strategie – Veenweidegebied Noord-Hollands Midden*. Raadgevend Bureau Het Grote Oost, Hoorn.
- Wymenga, E. & W. Altenburg 1993. *Beheersplan voor het natuurreservaat Varkensland*. Bureau Altenburg & Wymenga ecologisch onderzoek, Veenwouden, in opdracht van Staatsbosbeheer Hollands Noorden.

Bijlage 1. Oorspronkelijke stappenplan per deelgebied

1. Formeren van de gebiedswerkgroep en bepalen van de mandaten en werkwijze:
 - wie moeten deelnemen?
 - namens wie spreken deze deelnemers? Is daarmee de betrokkenheid van alle relevante partijen afdoende geregeld?
 - zo nee, hoe kan deze betrokkenheid anders dan door deelname worden geregeld?
 - hoe komen beslissingen tot stand?
 - hoe wordt omgegaan met verschillen van mening?
2. Afspraken maken over de communicatie naar 'het gebied' en de respectievelijke achterbannen.
3. Beschrijving van de *status quo*:
 - hoe staat de natuur ervoor? Is er 'achterstallig onderhoud'?
 - welke beheersafspraken liggen er nu (beheersovereenkomsten, pachtcontracten, andere typen afspraken etc.) en met wie (agrariërs, loonwerkers, Landschapsbeheer etc.)? Ook om de 'nulsituatie' in kaart te brengen kan de beheersarrangementenmatrix worden ingevuld;
 - welke knelpunten doen zich voor?
4. Beschrijving van de gewenste situatie ten aanzien van:
 - natuurdoelen op korte en langere termijn;
 - vertaling daarvan in het gewenste beheer, zo mogelijk op perceelsniveau.
5. Invullen van de beheersarrangementenmatrix voor de gewenste situatie:
 - welke actoren/beheerders komen in aanmerking of hebben belangstelling?
 - waar het gaat om agrarische beheerders: zijn er in het gebied zelf voldoende bedrijven die het beheer kunnen en willen verzorgen? Zo nee, zijn er gegadigden van buiten het gebied?
 - elke deelnemers vult de matrix in voor de in zijn ogen ideale situatie. Zo ontstaan verschillende 'ambitie-matrixen';
 - de ambities worden naast elkaar gelegd en vergeleken. De verschillen vormen de basis voor de verdere besprekingen;
 - voor- en nadelen van verschillende arrangementen worden geïnventariseerd en bediscussieerd;
 - resterende verschillen van mening worden expliciet benoemd.
6. Afspraken maken over de wijze van uitbesteding: welke kwaliteits- en continuïteitsgaranties worden gevraagd, wordt er open inschrijving georganiseerd, welke rol speelt de natuurvereniging als intermediaire contractpartij?
7. Opstellen van een begroting van de kosten van het beheersarrangement voor het beoogde streefbeeld, met een onderscheid in:
 - eenmalige uitgaven, zoals investeringen in achterstallig onderhoud;
 - jaarlijks terugkerende kosten.
8. Uitvoeren van een verkenning van actuele en potentiële geldstromen voor het beheer van het betrokken (deel)gebied:
 - welke bronnen zijn er voor incidentele investeringen?
 - dekken de SN-vergoedingen de jaarlijkse kosten?
 - zo nee, welke aanvullende financieringsbronnen zijn denkbaar? Hoe kunnen deze worden aangesproken?
9. Vaststellen van een passende beheersvergoeding aan de betrokken beheerder(s):
 - welke vergoedingshoogte is redelijk?
 - als er meer beheerders in het spel zijn: welke verdeling is redelijk tussen de verschillende partijen?

10. Bepalen van de contractueel-juridische vorm(en) waarin de samenwerkingsafspraken gestalte krijgen:
 - welke typen contracten komen het meest in aanmerking?
 - als daarbij weinig gebruikelijke contractvormen zijn, moet wellicht eerst juridische toetsing plaatsvinden.
11. Vastleggen van alle afspraken (overeengekomen beheer, organisatie van het beheer, contractvormen, financiën) in een reservaatgebruiksplan. In het plan wordt ook beschreven:
 - wat er nu al (zonder beleidswijzigingen) onderling kan worden geregeld;
 - welke zaken niet onderling kunnen worden geregeld of opgelost en hoe daarmee wordt omgegaan, c.q. wie er (al dan niet gezamenlijk) wordt benaderd om tot oplossingen te komen;
 - over welke punten de partijen het niet eens zijn kunnen worden.
12. Toetsing van het reservaatgebruiksplan, c.q. oplossen van de laatst overgebleven meningsverschillen. Dit kan door verschillende partijen gebeuren, of door een combinatie daarvan:
 - de grondeigenaar. Omdat de samenwerking zich dikwijls zal uitstrekken tot buiten de verworven reservaatgronden, zijn er verschillende eigenaren met waarschijnlijk verschillende belangen in het spel;
 - de overheid als voornaamste beleidsbepaler (natuurdoelen) en geldschieter (SN);
 - een 'arbitragecommissie': een kleine commissie van onafhankelijke deskundigen.

Bijlage 2: gedetailleerde kostenberekeningen per deelgebied

	Iiperveld		W&J-veld*	Westzaan		Varkensland
	75 % vaarland 25 % rijland	100 % vaarland	100 % rijland	25 % vaarland 75 % rijland	100 % rijland	50% vaarland 50%rijland
a. Onderhoud						
waterpomp	14	14	28	pm	pm	14
onderhoud dammen	210	210	317	180	145	
onderhoud kavelpaden	5	5	5	16	16	
onderhoud hekken	9	9	9	9	9	
subtotaal a	238	238	359	205	170	14
b. Graslandbeheer						
rollen en slepen	123	151	47	109	96	28
uitrijden ruige mest	467	596	43	106	64	1350
uitrijden dierlijk mest	pm	pm	22	22	22	18
bekalken	41	42	27	28	27	77
Graslandplanning	3	3	3	3	3	3
Maaien, schudden etc	189	196	179	183	179	187
Balen persen, vervoer	209	232	168	201	181	231
greppelen	137	170	20	36	20	106
tegengaan verruigen	28	28	4	4	4	28
bloten	30	32	28			30
Verweiden vee	119	170		85		85
rasteren			11	11	11	11
subtotaal b	1.346	1.620	552	788	607	2.154
c. Water-/oeverbeheer						
baggeren			68	68	68	68
baggerspuit	14	14	14	14	14	
uimaaien begroeiing	72	82	41	49	41	53
subtotaal c	86	96	123	131	123	121
d. Management						
nestbescherming				8	8	8
Monitoring	9	9	27	3	3	27
Overleg	5	5	5	5	5	5
Bemonsteren zuurgraad	3	3	3	3	3	3
Vee tellen	73	73	98	98	98	147
Dieren uit sloot halen	28	28	57	57	57	57
Diergezondheidsmaatreg.	29	29	11	29	29	11
Diverse administratie	7	7	7	7	7	
subtotaal d	154	154	208	210	210	258
Totaal	1.824	2.108	1.242	1.334	1.110	2.547
af: opbrengsten	209	209	209	209	209	209
Netto-kosten	1.615	1.899	1.033	1.125	901	2.338

* in het Womer- en Jisperveld zijn de beheerskosten nog in discussie

Bijlage 3. Door Natuurmonumenten beoogde beheersmaatregelen Wormer- en Jisperveld

Jan van der Geld van Natuurmonumenten heeft voor een aantal specifieke soorten en soortgroepen de gewenste beheersmaatregelen uitgewerkt. Deze presenteren we hierna. Let wel: deze maatregelen komen bovenop een set algemene weidevogelmaatregelen.

Grutto en Tureluur

- Van 1 november tot 1 maart mag het perceel droog staan. Daarna stoppen met malen, zodat de zode nat/vochtig wordt.
- Van 1 februari tot 1 april ruige stalmest (20 ton/ha/jaar) uitrijden. Wanneer het land te nat is, kan de bemesting uitgesteld worden tot na de eerste snee. Na de eerste maaibeurt mag eventueel ook drijfmest gebruikt worden.
- Tot 15 juni moeten geen werkzaamheden plaatsvinden.
- Van 1 maart tot 15 juni dient de grond nat tot vochtig gehouden te worden. Bestaat de bovengrond uit klei, dan dient deze vochtiger te blijven dan wanneer deze uit veen bestaat.
- Na 15 juni kan er gemaaid worden, met eventuele nabeweiding. Indien voor 1 april geen mest kan worden uitgereden, dan kan dat na de eerste maaibeurt. Voor ruige stalmest geldt 20 ton/ha/jaar en voor drijfmest 15 m³/ha/jaar.
- Na de eerste snede tot 1 november kunnen zonder beperkingen runderen -geen schapen- worden geweid.
- Voor 1 november moeten de greppels worden gefreesd.

Kievit en Scholekster

- Van 1 november tot 1 maart mag het perceel droog staan. Daarna moet de bemaling worden verminderd, zodat de zode vochtig wordt. Klei-op-veen moet iets natter gehouden worden dan veen, in verband met het risico op korstvorming.
- De percelen die vanaf half april worden beweide, hoeven niet te worden bemest of alleen in lichte mate. Dit wil zeggen: voor 1 maart maximaal 10 ton/ha/jaar ruige stalmest of na 15 juni maximaal 10 m³/ha/jaar drijfmest.
- Voor de kievit is het belangrijk dat er na 1 april niet wordt gerold en gesleept.
- Vanaf half april mag het perceel extensief worden beweide met maximaal 1 rundvee per ha.
- Na 15 juni vindt het beheer in een cyclus van 3 jaar plaats. Uiteindelijk moet het perceel kort de winter ingaan.
- Het eerste jaar moet het beheer extensief zijn: tot 15 juni dient er te worden beweide, met later in het jaar één keer maaien en, indien nodig, nabeweiden. Voor de andere twee jaar moet intensief beheer worden gevoerd: vanaf 15 juni tot 1 november beweiden naar eigen inzicht, eventueel met schapen.
- Voor 1 november moeten de greppels worden gefreesd.

Kemphaan (intensievere vorm)

- Van 1 november tot 1 februari mag het perceel droog staan. In deze periode kan bekalking plaatsvinden.
- Vanaf 1 februari moeten de greppels worden dichtgezet, zodat het perceel plas-dras komt te staan.
- Rond 1 april moeten de percelen oppervlakkig worden drooggemalen. De greppels moeten nog zo vol staan, dat ze lokaal enkele meters breed kunnen zijn.
- Van 1 april tot 15 juli moeten geen werkzaamheden op het land plaatsvinden.
- Na 15 juli kan er worden gemaaid en/of beweide.

- Eenmaal per twee jaar kan in augustus najaarsbemesting plaatsvinden, met ruige stalmest (20 ton/ha/jaar) of drijfmest (15 m³/ha/jaar).
- Voorbeweiding

Kemphaan en grutto (minder intensievere vorm)

- Uiterlijk na 1 maart moet de bemaling worden beëindigd.
- Voor deze tijd moeten de centrale delen worden bemest, met ruige stalmest (10 ton/ha/jaar).
- Na 1 maart moeten de percelen zodanig bemaald worden, zodat de greppels lichtelijk overstromen en enkele meters breed kunnen zijn. Dit niveau moet gehandhaafd worden tot 1 april.
- Na 1 april kunnen de greppels door de zon worden uitgedroogd. Eind juni moeten ze bijna droogvallen en half juli mogen ze droog zijn. Mochten ze te nat blijven of te ver uitdrogen, dan kan er in lichte mate worden bemaald of water worden ingelaten.
- Na 15 juli kan er worden gemaaid en afgevoerd.
- Vervolgens kan zonder restricties worden nageweid, maar mag er geen gebruik worden gemaakt van schapen.

Watersnip en Graspieper

- Van 1 april of mei tot 1 november dient er te worden beweid met ongeveer 0,5 GVE/ha.
- In deze periode moeten de greppels dicht gehouden worden, zodat het regenwater op het perceel wordt vastgehouden. De natheid van het perceel zal ertoe leiden dat runderen het perceel kapot trappen. Tevens is de dichtheid van de runderen te laag om het gehele perceel kaal te eten. Hierdoor blijven er pollen gras over, wat voor deze vogels aantrekkelijk is.
- Van 1 november tot 1 april moeten geen werkzaamheden op het land worden uitgevoerd.
- Eenmaal per drie jaar kan er in de zomer bemest worden met ruige stalmest, liefst bij droogte in juli of augustus. De pH van de grond moet tussen de 5 en 5,5 liggen.

Geïnadeerde percelen

Verspreid door het gebied moeten bij voorkeur enkele percelen het hele jaar door onder water blijven staan. Deze percelen dienen voor de opvang van overwinteraars. In het voorjaar foerageren hier broedvogels. In de loop van de zomer verzamelt zich op deze percelen onder andere de grutto, om van hieruit de trek te beginnen.